

Oud Hoorn

Kwartaalblad

2014

4

36e Jaargang

IN DIT NUMMER O.A.:

- OVER DE BOUWHISTORIE VAN DE HOOFDTOREN TE HOORN • CARL FAHRINGER EN DIEUW VAN VLIET (VERVOLG)
- OORLOGSEVACUÉS IN DE MEIDAGEN VAN 1940 IN HOORN? • SWART REGISTER VAN DUYSENT SONDEN; DE NADERE REFORMATIE VAN DOMINEE HONDIUS • DE RESTAURATIE VAN DE BLOKKERPANDEN, BREED 22-24
- EEN KORTE BIOGRAFISCHE SCHETS VAN JACOB BLOKKER PZ HOE • HOORN VERANDERDE EN STADSBEELD

V O O R W O O R D

BENT U SOMS OOK ZO OP ZOEK NAAR EEN ORIGINEEL KERSTCADEAU? Geef dan een jaarabonnement op Vereniging Oud Hoorn.

2017 lijkt nog ver weg. Dan bestaat de vereniging honderd jaar. Binnen het bestuur begint de temperatuur langzaam al op te lopen. Er moet veel gebeuren om van 2017 een feestelijk jaar te maken. In de ledenvergaderingen zijn de keuzes voor de verschillende activiteiten gemaakt. Een aantal activiteiten is in gang gezet, zoals het boek over de geschiedenis van Hoorn in de twintigste eeuw, dat de chronologische opvolger van het majestueuze werk van Jos Leenders 'Hij komt van Hoorn' moet worden. 'Versterken en verbinden' is het dragende thema van het huidige collegeprogramma. Het college wil verbanden leggen en de inwoners daar actief in laten participeren. Daar sluit de gekozen werkwijze voor dit boek geheel bij aan. Een auteurscollectief uit de gelederen van de vereniging is al aan het werk.

Een belangrijk speerpunt in de activiteiten op weg naar 2017 is de ledenwerving. In 2017 willen we minstens 2017 leden hebben. Momenteel is het aantal stabiel en cirkelt het rond de 1900. Voor de werving van leden hebben we u nodig. Want u verzorgt de mond-tot-mondreclame voor de vereniging. Uiteraard doen we als bestuur ook het een en ander. Met ingang van volgend jaar wordt het Kwartaalblad een jaar lang gratis neergelegd in de wachtkamers van het ziekenhuis, bij huis- en tandartsen en op andere plekken waar mensen soms moeten wachten. In die bladen worden afritsbare kaartjes gevoegd met gegevens over de vereniging en de wijze waarop mensen lid kunnen worden.

BENT U SOMS OOK ZO OP ZOEK NAAR DAT ORIGINELE KERSTCADEAU? Misschien is het een idee om dan een jaarabonnement op Vereniging Oud Hoorn cadeau te doen. De vereniging doet daarbij ook een duit in het zakje. Wie het lidmaatschap 2015 aan een ander cadeau doet, betaalt € 15,-. U ontvangt dan een mooie map met daarin een cadeaukaart, welkomstbrief, kwartaalblad nr 4-2014 en nadere informatie over de vereniging. U, als gever, krijgt bovendien een reproductie van de zeventiende eeuwse kaart van Blaeu van Hoorn. Het nieuwe lid profiteert van de aanbiedingen van de vereniging en ontvangt het komende jaar vier keer het fraai vormgegeven kwartaalblad. Elk kwartaal 48 pagina's boordevol interessante verhalen over Hoorn en haar geschiedenis. Na dit jaar loopt het abonnement automatisch

af, en benaderen wij de abonnee eenmalig met de vraag of het abonnement doorgezet mag worden.

Haal de map bij het verenigingsgebouw of laat 'm thuisbezorgen. Bel of mail (leden@oudhoorn.nl) waarbij u de benodigde gegevens doorgeeft (uw naam en adres, en voor de ledenadministratie de gegevens van de ontvanger van het cadeau, naam, adres, telefoonnummer en e-mailadres). U heeft de map dan binnen enkele dagen in huis. U hoeft 'm alleen nog feestelijk in te pakken. De nota wordt u toegestuurd.

Het bestuur wenst alle leden en relaties een goed 2015.

Egbert Ottens

Museum van de Twintigste Eeuw

Krententuin 24 (Oostereiland)
1621 DG Hoorn
tel. 0229 - 214 001
Geopend:
maandag t/m vrijdag 10.00 - 17.00 uur
zaterdag-zondag: 12.00 - 17.00 uur

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn
tel. 0229 - 280 022
Geopend: 1 april t/m 31 oktober,
maandag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.
Geopend: 1 november t/m 31 maart,
dinsdag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.
Het gehele jaar: zaterdag en zondag,
13.00-17.00 uur.

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn
tel. 0229 - 282 500
Studiezaal open:
dinsdag t/m vrijdag, 9.00-17.00 uur

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22
1621 GG Hoorn
tel. 0229 - 27 35 70
Email.: info@oudhoorn.nl
www.oudhoorn.nl
Geopend: dinsdag en donderdag:
10.00-16.00 uur
zaterdag: 10.00-14.00 uur

Jan Abrahamsz. Beerstraten
ca. 1660

Bij de voorplaat

Weinig gebouwen en plekken in onze stad spreken zo tot de verbeelding als de Hoofdtoren. Vele honderden jaren lang vertrokken zeelieden en vissers vanuit de haven voor hun lange tochten over zee of voor de visvangst. Een van hen is schipper Schouten, die volgend jaar vierhonderd jaar geleden, van hier uit vertrok om een andere route naar Indië te vinden. Al van verre zagen de zeelui de toren van de Grote Kerk in het silhouet van de stad en de Hoofdtoren als ze weer op Hoorn aanzeilden. Aan de voet van de toren wachtten de eeuwen door de vrouwen van de zeelieden en de vissers, in angstige spanning soms, op hun mannen. Vreugde en verdriet wedijveren met elkaar op deze bijzondere plaats in onze stad.

Diezelfde Hoofdtoren vervult ons ook met vragen. Wat was haar functie door de eeuwen? Vanwaar dat raadselachtige gebruik van baksteen en natuursteen? In dit laatste nummer van ons blad van 2014 probeert Frans Kwaad daar een antwoord op te vinden. Maar het is net als met de filosofie: hoe meer antwoorden je denkt te kunnen geven, hoe meer vragen resteren. Niets beter echter dan Frans Kwaad in zijn zoektocht te volgen.

NB Door omstandigheden is er geen bijdrage van Christ Stoffelen in dit nummer over ons Documentatiecentrum. Dat houdt u tegoeed

IN DIT NUMMER

VOORWOORD VAN

VOORZITTER

Egbert Ottens

PAGINA 146

OVER DE BOUWHISTORIE

VAN DE HOOFDTOREN TE

HOORN

Frans Kwaad

PAGINA 148

CARL FAHRINGER EN DIEU VAN VLIET (VERVOLG)

Jos Biegstraaten

PAGINA 156

OORLOGSEVACUÉS IN HOORN IN DE MEIDAGEN VAN 1940?

Egbert Ottens

PAGINA 161

SWART REGISTER VAN DUYSENT SONDEN.

DE NADERE REFORMATIE VAN DOMINEE JACOBUS HONDIUS

Egbert Ottens

PAGINA 164

LEZERS SCHRIJVEN

Pagina 172

DE RESTAURATIE VAN DE BLOKKERPANDEN, BREED 22-24

Pieter Meijers

PAGINA 173

JACOB BLOKKER Pz.

Frans Kwaad

PAGINA 178

DE ROOHANDT

Frans Kwaad

PAGINA 182

BESTUURSMEEDEDELINGEN

Egbert Ottens

PAGINA 185

INHOUDSOPGAVE

KWARTAALBLADEN 2014

PAGINA 189

STADSBEELD

Egbert Ottens

Pagina 190

HOE HOORN VERANDERDE

Femke Uiterwijk en

Frans Zack

PAGINA 192

COLOFON

Kwartaalblad
Vereniging Oud Hoorn

Tel. 0229 273570

Losse nummers:

leden: €4,50

niet-leden: €6,-

NL86 INGB 0002 1448 88

Bestuur:

Egbert Ottens, voorzitter,
Rita Lodde, secretaris,
Piet van Iersel, penningmeester,
Eddy Boom, Jan Floris,
Henk Halsema, Wim Oussoren,
Hieke Stapel.

Lidmaatschap:

Minimaal €22,50 per jaar,
incl. Kwartaalblad.

Gezinslid: €12,- per jaar.

Lid voor het leven:

Indien ouder dan 45 jaar:

eenmalig €630,-

Indien ouder dan 55 jaar:

eenmalig €450,-

ledenadministratie:

NL92 INGB 0000 7229 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar. Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar schriftelijk opzeggen.

Foto's/illustraties:

Bureau Erfgoed Gemeente Hoorn
Catharijneconvent Utrecht
Museum Elburg
Frans Kwaad
Rita Lodde
Rijksmuseum
Egbert Ottens
Robert van der Randen
Marjanne Snoek
Vereniging Oud Hoorn
Westfries Archief
Westfries Museum
Frans Zack

ISSN: 2213-7009

OVER DE BOUWHISTORIE VAN DE HOOFDTOREN

FRANS KWAAD

Inleiding

In dit artikel wordt een bepaald aspect van de bouwgeschiedenis van de Hoofdtoren te Hoorn belicht. De Hoofdtoren heeft de vorm van een halve cirkel. De gevel aan de landzijde van de toren is vlak en bestaat uit baksteen. De gevel aan de zeezijde is half rond en bestaat voor tweederde deel uit witte natuursteenblokken van verschillende afmetingen

Kalksteen is toegepast voor het grootste deel van de zeezijde van de Hoofdtoren

Baksteen is toegepast voor een kleiner deel van de zeezijde van de Hoofdtoren

(zgn. Gobertange kalksteen) en voor éénderde deel uit baksteen met daarin enkele zgn. speklagen van witte steen. De verticaal verlopende grens tussen het kalkstenen en het bakstenen deel van de zeezijde is 'rafelig' en biedt geen fraaie aanblik. Is dit altijd zo geweest, m.a.w. is de zeezijde gebouwd uit twee steensoorten naast elkaar en, zo ja, waarom? Of is de huidige aanblik van de zeezijde het gevolg van latere veranderingen? Over deze vraag gaat dit artikel.

De Hoofdtoren is gebouwd in 1532. Het is een verdedigingswerk dat hoorde bij de in 1508 begonnen omwalling van de stad. In 1614 nam de Hoornse kamer van de 'Noordsche Compagnie' of 'Compagnie van Spitsbergen' zijn intrek in de Hoofdtoren. Vermoedelijk is dit gepaard gegaan met bouwkundige aanpassingen. In 1642 is deze compagnie weer opgeheven. In 1651 is een belangrijke verbouwing van de voorgevel uitgevoerd, waarbij o.a. de topgevel is veranderd van trapgevel in tuitgevel. Toen is ook de klokkentoren op de toren gezet. Op historische afbeeldingen is te zien, dat er eeuwenlang aanbouwen en bijgebouwen van de toren hebben bestaan. Het is niet bekend wanneer de eerste aanbouwen aan de toren zijn gebouwd en wanneer ze weer zijn afgebroken. Aanbouwen komen reeds voor op de oudst bekende afbeelding van de toren, de plattegrond van Guicciardini uit 1582. Een laatste restant van een aanbouw bestaat nog steeds. Over de functie van de aanbouwen verderop meer. Er is ook een smalle traptoren tegen de toren aangebouwd met daarin een wenteltrap naar de bovenverdieping. Het bouwjaar van de traptoren is onbekend. Hij ontbreekt op de plattegrond van Guicciardini uit 1582.

Vragen en veronderstellingen

Concreet geformuleerd kunnen de volgende vragen over de Hoofdtoren worden gesteld:

1. Waarom is niet rondom één en dezelfde steensoort gebruikt voor de toren? Waarom zijn twee steensoorten gebruikt, en wel baksteen voor de landzijde en een klein deel van de zeezijde, en kalksteen voor het grootste deel van de zeezijde? Andere verdedigingswerken zoals de Mariatoren

TE HOORN

bestaan volledig uit baksteen.

2. Waarom bestaat slechts een deel van de gevel aan de zeezijde van de toren uit kalksteen, en bestaat een ander deel uit baksteen? Deze vraag staat centraal in dit artikel.

3. Is de toren in 1532 gebouwd zoals hij er nu nog uitziet, of zijn er nadien veranderingen doorgevoerd?

Er bestaan verschillende (onbewezen) verklaringen voor de toepassing van twee verschillende steensoorten voor de Hoofdtoren, met name voor het gebruik van kalksteen voor (een deel van) de zeezijde. De meest genoemde zijn:

1. Door het gebruik van witte kalksteen voor de zeezijde zou de toren beter zichtbaar zijn uit zee. Dat zou nuttig zijn voor de zeevarenden op de Zuiderzee. Later is tot nut van de zeevarenden een havenlicht of lantaarn geplaatst bij het gat van de haven (vandaar Lantaarndijk, later Hay). Kennelijk bestond daaraan behoefte (varen bij nacht). Deze lantaarn staat afgebeeld op de kaart van Hoorn van Blaeu (1630) en op het panorama van Hoorn, getiteld *Encomion Hornanum* (1640-1660). Op bekend water, zoals de Zuiderzee, bepaalde men zijn koers en positie op grond van ervaring, eventueel met gebruikmaking van zgn. leeskaarten, voorzien van tekeningen van kustprofielen en andere informatie over de route. Herkenningspunten op de kust waar men langs voer, waren dus inderdaad van belang voor de navigatie. De Hoofdtoren was in 1532 niet de hoogste toren van Hoorn, zeker niet zonder het klokkentorentje dat er pas in 1651 op is gezet, en was dus niet het eerste 'landmark' van Hoorn dat in zicht kwam voor varende op de Zuiderzee. En de vraag blijft, als het om zichtbaarheid ging, waarom bestaat dan niet de gehele zeezijde uit kalksteen?

2. De kalksteen zou beter bestand zijn tegen de inwerking van het zoute water van de Zuiderzee dan baksteen. Dit vindt enige steun in de volgende passage van Velius: *'In 1541 bouwde men een nieuwe muur tussen het Hoofd en de Baadlandstoren, met grote bentheimerstenen (d.i. zandsteen) van de grond af tot een stuk boven het water en daarvandaan verder met dubbelgebakken steen.'* Dit duidt erop, dat men voor muurdelen die in contact kwamen met zout zeewater een steensoort gebruikte met een hogere (veronderstelde) hardheid of weerstand tegen zoutschade dan baksteen. Strikt genomen had men alleen voor de onderste paar meter van de zeezijde van de Hoofdtoren kalksteen hoeven te gebruiken, als men inderdaad van mening was of

de ervaring had dat de betreffende kalksteensoort beter dan baksteen bestand was tegen de inwerking van het zoute zeewater. Dat heeft men niet gedaan. Men heeft een groot deel van de zeezijde van onder tot boven opgetrokken uit kalksteen en een veel kleiner deel van onder tot boven uit baksteen. En, als het om het voorkómen van zoutschade ging: waarom bestaat dan toch een deel van de zeezijde uit baksteen?

3. Men heeft kalksteen toegepast uit overwegingen

Het rafelig verlopende contact tussen kalksteen en baksteen aan de zeezijde van de Hoofdtoren

van esthetische of representatieve aard, dus vanwege de uitstraling die de toren moest hebben. De Hoofdtoren was een visitekaartje van Hoorn, en is dat nog steeds. Maar, als uitstraling zo belangrijk was, waarom heeft men dan de lelijke combinatie van kalksteen en baksteen toegepast voor de zeezijde?

4. Financiële redenen. Kalksteen (Gobertangestein) was duurder dan baksteen. Daarom is alleen kalksteen voor de van ver zichtbare zeezijde

Op deze luchtopname is goed te zien dat het grootste deel van het Houten Hoofd achter de Hoofdtoren ligt. Er is slechts een smalle doorgang langs de toren. Daar hebben zich in vroeger tijd aanbouwen aan de toren bevonden. Foto waarschijnlijk uit 1957

gebruikt en baksteen voor de landzijde. Tijdens de bouw zou men door verder toegenomen geldgebrek zijn genoodzaakt de zeezijde af te bouwen met baksteen.

5. De zeezijde van de toren heeft veranderingen ondergaan na de bouw in 1532. Dat moet dan geweest zijn vóór de oudst bekende afbeelding waarop de gehele zeezijde is te zien (Beerstraten, ca. 1660), want daarop is, afgezien van enkele lage aanbouwen, de zeezijde afgebeeld zoals we hem nu nog kennen.

Janse en Van Straalen (1975) spreken zich duidelijk uit voor de eerste hypothese:

'De toren werd in de jaren 1532-1534 gebouwd ter bescherming van het in 1464 aangelegde houten havenhoofd en de haventoeegang. De plattegrond is halfcirkelvormig op veelhoekige voet aan de zeezijde en recht aan de stadzijde. De buitenzijde is aan de waterkant voor twee derde geheel bekleed met witte

Brabantse natuursteen en de rest van de ronding aan de noordzijde bestaat uit baksteen met enkele witte zogenaamde speklagen. De witte bekleding houdt verband met de zichtbaarheid uit zee. Het bakstenen gedeelte was uit zee niet te zien.'

Om de laatste zin kracht bij te zetten geven zij een schets van de oriëntatie van de Hoofdtoren.

In de visie van Janse en Van Straalen ligt besloten dat de gebruikte kalksteensoort veel duurder was dan baksteen. Want, als dat niet zo was, dan zou men zeker de gehele zeezijde hebben uitgevoerd in kalksteen. Dat zou nl. een veel fraaier beeld hebben opgeleverd dan de toren thans te zien geeft. Velius (1648) schrijft over de toren: *'Kosten werden niet gespaard en het is een fraai bouwwerk geworden, dat de haven bij het binnenvaren een mooie aanblik geeft.'* Hoe groot zou de besparing geweest zijn, t.o.v. de totale bouwkosten van de toren, door een deel van de zeezijde in baksteen uit te voeren? En zat de stad Hoorn in 1532 zo slecht bij kas, dat men deze besparing belangrijker vond dan een onberispelijk uiterlijk aanzien van de toren? Om dit te kunnen beoordelen zijn gegevens nodig over het prijsverschil tussen baksteen en de gebruikte natuursteen en de financiële situatie van de stad Hoorn in 1532. Hiervoor zijn we aangewezen op berichten van tijdgenoten. Wat betreft de prijzen van bouwmaterialen zijn deze berichten erg schaars. De enige makkelijk toegankelijke bron is het 'International Institute of Social History'. Maar de informatie die daar wordt gegeven, is jammer genoeg toch te fragmentarisch om een uitspraak te kunnen doen over het prijsverschil tussen natuur- en baksteen in 1532.

Het bouwjaar van de Hoofdtoren (1532) viel in een periode van duurre, doordat in 1531 de Sont was gesloten en de belangrijke handelsvaart op de Oostzeegebied stillag. Hierdoor ontstond grote armoede in het hele land. Toch werden in Hoorn in die jaren behalve de Hoofdtoren nog enkele andere grote bouwwerken uitgevoerd, nl. twee verdedigingstorens tussen de Noorderpoort en de Koepoort (1528), de toren van de Grote Kerk (1531), een nieuw weeshuis (1531) en een nieuw gasthuis (1531). En in 1534 werd een nieuwe haven aangelegd. Dat kostte een hoop geld aan arbeidsloon, schrijft Velius. Dit afwegende, was de stad Hoorn in 1532 zeer waarschijnlijk kapitaalkrchtig genoeg om de gehele zeezijde van de Hoofdtoren met witte kalksteen te kunnen bekleden. Geldgebrek was geen reden om het niet

te doen. Hebben ze het dus wel gedaan (en is het later veranderd), of was er een andere reden om een deel niet in kalksteen uit te voeren?

De Hoofdtoren als accijnshuis bij het Houten Hoofd

Aan de zeezijde van de Hoofdtoren steekt een lange houten steiger (het Houten Hoofd) de zee in. Deze steiger is gebouwd in 1464 en is in 1608 verlengd met een knik. Hij bestond dus al vóór de bouw van de Hoofdtoren. Op de plaats van de toren heeft volgens Velius (1648) eerst een aarden blokhuis gestaan. De Hoofdtoren verspert als het ware de toegang tot het Houten Hoofd dat alleen betreden kan worden via een smal gedeelte met leuning vlak naast de toren. Tot 1778 lag de haveningang (zonder sluis) eveneens vlak naast de toren. Waarom is de toren juist op dat punt gebouwd? Wat was de functionele relatie tussen de Hoofdtoren als verdedigingswerk en het Houten Hoofd? Waarvoor diende het Houten Hoofd? Als laad- en losplaats? Kerkmeijer (1941) denkt van niet. Volgens hem was het Houten Hoofd vanwege zijn betrekkelijk lichte constructie alleen geschikt als aanleg- en loopsteiger en niet geschikt voor zware lasten.

In het boek 'Hoorn en de zee' uit 2002 (pp. 21-22) schrijft Van Tartwijk het volgende:

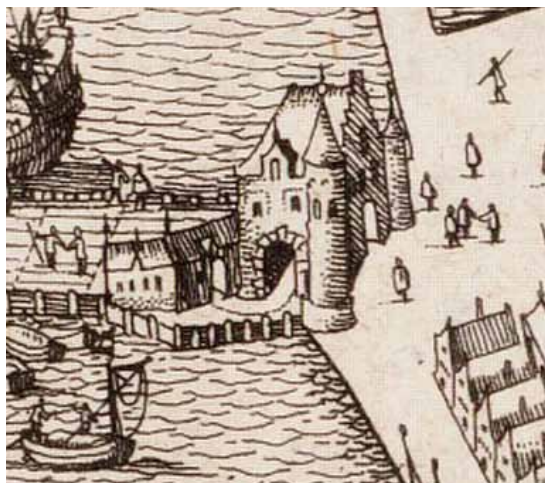
'Om de haven tegen vijandelijke invallen te verdedigen werd in 1464 op de plaats van de huidige Hoofdtoren een aarden bastion gebouwd. Daarbij was ook sprake van een 'rechte steiger ten behoeve van de handelsvaart', het Houten Hoofd. Hier werd afgemeerd om handelsbrieven te laten controleren en om accijnzen te betalen. Vanaf deze steiger werden schepen met behulp van een kaapstander of gangspil aan een tros de haven uitgetrokken. In 1471 kwam er een accijnshuisje op het aarden bastion als voorloper van de Hoofdtoren. Deze werd in 1532 gebouwd en kreeg ook de functie van accijnshuis. Het fries op de Hoofdtoren, bij de vroegere doorgang aan de oostzijde (de Enghe Poort), getuigt hiervan.'

In het idee van de Hoofdtoren als accijnshuis passen de diverse aanbouwen en bijgebouwen, voorzien van poorten, deuren en ramen, die te zien zijn op historische afbeeldingen van de Hoofdtoren. In het water onder het Houten Hoofd bevinden zich nog funderingsresten van een dergelijke aanbouw. De bijgebouwen zien er niet uit als opslag- of bergplaatsen (pakhuizen). Het is goed voorstelbaar, dat daar administratieve handelingen

en/of betalingen werden verricht. Dit vindt steun in de tekst waarop Van Tartwijk terecht wijst op een fries in een kleine aanbouw aan de toren:

GAET IN DOER DIE ENGHE POORT MATH VII VS XIII - GHEEFT DE KEYSER DAT HE(M) TOEBEHOERT LUCAS XX - EN GHEEFT GOD DAT GOD TOEBEHOERT - ANNO XVC XXXIIII

Vroeger zal het fries zich boven een poort in een van de grotere aanbouwen hebben bevonden. De tekst verwijst duidelijk naar een vorm van belastingheffing. Gezien het jaartal 1534 op het fries heeft de Hoofdtoren vanaf het begin de functie van accijnshuis gehad. Deze functie moest kennelijk wel buiten de eigenlijke toren om – immers een

De Hoofdtoren zoals afgebeeld op de stadsplattegrond van Hoorn van Blaeu uit 1630. Opvallend is de grote poort in de toren

verdedigingswerk – worden vervuld, dus vandaar de noodzaak van bijgebouwen bij de toren.

De Hoofdtoren als Hoofdpóórt

Op de stadsplattegronden van Hoorn van Velius uit 1615 en Blaeu uit 1630 staat een poort ingetekend in de Hoofdtoren. Op een afbeelding, weergevende de situatie in 1609 maar gemaakt rond 1700, staat de Hoofdtoren ook afgebeeld als een poort. In het 'Vervolg op de Chronyk der Stad Hoorn, 1630-1799' (Saaltink, 1992) wordt de Hoofdtoren herhaalde malen aangeduid als Hoofdpóórt (pp. 17, 40, 252, 260, oorspronkelijke nummering). Voorts zijn, zoals reeds gezegd, op oude afbeeldingen van de Hoofdtoren aanbouwen en bijgebouwen te zien met daarin een of meer poortvormige doorgangen. Het lijkt er dus op, dat de Hoofdtoren is gebouwd als een poort of met een aangebouwde poort die vanaf zee toegang gaf tot de stad. Het was vervolgens een kleine stap naar de gedachte,

De Hoofdtoren met aanbouwen op een schilderij van Klaas Cloeck (1730-1800) (uitsnede)

dat zich ter plaatse van het bakstenen deel van de zeezijde van de toren ooit een poortopening heeft bevonden. Deze poortopening zou dan later zijn verdwenen en vervangen door het bakstenen muurdeel zoals we het nu kennen.

Volgens het Westfries Archief is de bovengenoemde afbeelding, waarop een poort in de Hoofdtoren is te zien met ingangen in de voor- en zijgevel, een 'Gefantaseerde voorstelling van de Hoofdtoren met ingang van de Binnenhaven in 1609'. Schrickx bespreekt deze afbeelding – die is gemaakt rond 1700 – in het artikel 'Hersensmedingen van Andries Schoemaker'. Andries Schoemaker (1660-1735) tekende – met hulp van Jacobus Stellingwerf – 'historische reconstructies' van kastelen, kerken, kloosters en andere gebouwen. Ze zijn niet naar het leven getekend. Zo is de bedoelde afbeelding

van de Hoofdtoren in 1609 zeer waarschijnlijk gebaseerd op de plattegrond van Hoorn van Velius uit 1615. De afbeelding is dus geen pure fantasie maar een verfraaide weergave van de schetsmatige afbeelding van de Hoofdtoren op de plattegrond van Velius, en voegt dus niets toe aan onze kennis van de Hoofdtoren uit de tijd kort na 1600.

De Hoofdtoren in 1609 volgens een afbeelding van Andries Schoemaker, gemaakt rond 1700

Kerkmeijer (1941, pp. 40-47) wijdt een uitvoerige passage aan de Hoofdtoren. Een citaat daaruit: *'Het houten hoofd, dat nooit een plaats is geweest om zware vrachten over te transporteren, maar dat alleen diende om op te lopen, werd op een gegeven oogenblik tot losplaats gepromoveerd; er werd een rijdek over gelegd, dat geheel dicht was en waar het water op bleef staan. Voor dit doel werd ook de toegang verbreed. De gevolgen bleven niet uit, in korten tijd zou het geheel verknoeid geweest zijn. Er gingen zelfs stemmen op, om het maar op te ruimen. Gelukkig is dat niet gebeurd, het hoofd is hersteld en als voorheen alleen toegankelijk voor voetgangers.'*

Dit is een belangrijke constatering in verband met de vraag, of zich ooit een grote poortdoorgang in de toren heeft bevonden.

Als het juist is wat Kerkmeijer schrijft, en als dus het Houten Hoofd nooit bedoeld is geweest voor het laden en lossen van schepen, dan heeft ook nooit de noodzaak bestaan van een grote poort in de Hoofdtoren voor het doorlaten van wagens met vrachtgoederen.

Dit is een sterk argument tegen de hypothese van een vroegere poort in de Hoofdtoren. De verklaring van de bijzondere constructie van de zeezijde van de Hoofdtoren, als samenhangend met een dichtgemetselde grote poort, verliest daarmee eveneens aan waarschijnlijkheid.

Bevindingen van de Vereniging Hendrick de Keyser

In 2003 is de Hoofdtoren in eigendom verworven door de Vereniging Hendrick de Keyser. In het Jaarverslag over 2004 van de Vereniging wordt over de in dat jaar uitgevoerde restauratie van de Hoofdtoren gezegd:

'Gedurende de zomermaanden is de natuurstenen bekleding van de zee-gevel ingrijpend gerepareerd en waar nodig vervangen. .... Een verrassend onderdeel van deze restauratie bestond uit de reparatie van de geveldelen die zich onder het wateroppervlak bevonden.

..... Naast de toren bevond zich een funderingsrest van een poort die vroeger – toen de toren nog aansloot op de stadsmuur – een doorgang naar de stad moet hebben gegeven.'

Het 'witte' deel van de zeezijde van de toren is dus bekleed met natuursteen (kalksteen) en is er niet door-en-door uit opgetrokken. Op 24 maart 2011 stuurde de Vereniging Hendrick de Keyser hierover de volgende aanvullende informatie (pers. mededeling):

Aanbouwen aan de Hoofdtoren op een schilderij van Jan Abrahamsz Beerstraten uit ca. 1660 (uitsnede).

'De torenmuur is als volgt geconstrueerd: hij heeft een gemetseld binnenblad, dan puin/mortel e.d, en dan het buitenblad dat uit massief natuursteen bestaat. De natuurstenen blokken hebben een variabele dikte (voor de verankering in de muur), variërend ca 20-40 cm diep. Soms zijn ze nog groter en steken ze zelfs geheel door in het binnenblad. Het gaat dus niet om een 'bekleding' van een gemetselde muur, maar een constructie waar het natuursteen geheel deel van uitmaakt. Het natuursteenwerk loopt door tot de voet van de toren.'

Op 7 februari 2011 liet de Vereniging Hendrick de Keyser voorts het volgende weten (pers. mededeling):

'Waarom van het torendeel een stukje van baksteen is, heeft inderdaad te maken met het feit dat dit stukje vroeger achter de bescherming van een aanbouw zat (de vroegere dwarspoort, die op veel afbeeldingen staat). ..... Bij onze laatste restauratie hebben wij de funderingsaanzet van die dwarspoort ook teruggevonden en weer gedeeltelijk hersteld (zit onder de houten steiger). Van de poort in de zijmuur van de toren zelf zijn geen aanwijzingen gevonden. Zoals al blijkt op de latere prenten fungeert op een gegeven moment het kleine poortje als doorgang. Dat de grote poort er was, is ons inziens zeker; de tekst op het fries uit 1532 verwijst daarnaar: 'Gaet in doer die enghe poort'. Doch die grote poort is spoedig verdwenen. In

Muurresten van een
bijgebouw aan de
Hoofdtoren

ons Jaarverslag 2003 pg. 11 gaan wij ervan uit dat die poort vervangen is door de kleine doorgang in 1614, omdat toen de Compagnie van Spitsbergen zijn intrek in de bovenzaal nam. Ten behoeve van deze bestemming is de – thans nog aanwezige – stenen trap naar de bovenzaal gemetseld. Die lijkt door de vroegere grote toegangspoort heen te lopen. Bovendien is bij de verbouwing in 1651 (toen de klokkentoren werd geplaatst) ook de vlakke gevel veranderd: niet alleen werd de trapgevel een halsgevel, maar op de begane grond werd de entree-partij veranderd. Daardoor was een grote poort aan de zijkant functioneel. Resumerend: de grote poort was er; het verklaart deels waarom er aan die zijde baksteen zit (maar o.i. is de belangrijkste reden dat het in de zestiende eeuw al tot de landzijde behoorde); de grote poort is vervangen door de kleine ergens in de periode 1614-1651.'

Er zijn twee opmerkingen te maken bij de zienswijze van de Vereniging Hendrick de Keyser: (1) Het bakstenen deel van de zeezijde van de toren loopt helemaal door naar boven, tot aan de dakrand van de toren. Op de schilderijen die we kennen van de Hoofdtoren, komen geen aanbouwen voor die tot de dakrand reiken. (2) In het bakstenen muurdeel komen opvallende horizontale banden, bestaand uit kalksteen (zgn. speklagen), voor. Deze banden hebben een puur decoratieve functie, en bewijzen dus dat het bakstenen muurdeel in het zicht viel toen het werd gebouwd.

Een en ander is goed te zien op het schilderij van Jan Abrahamsz Beerstraten uit ca. 1660. Daarop staat een aanbouw aan de Hoofdtoren afgebeeld met daarin enkele poortvormige in- of doorgangen. Zeer waarschijnlijk is dit de aanbouw waarvan nu nog funderingsresten aanwezig zijn onder het Houten Hoofd. De aanbouw, zoals weergegeven op het schilderij van Beerstraten, bedekt slechts de onderste paar meter van de zeezijde van de toren. Het deel van de zeezijde van de toren dat boven de aanbouw uitsteekt, bestaat duidelijk uit baksteen met witte speklagen. Het lagere gedeelte van de torenmuur (dus het deel waar de aanbouw tegenaan is gebouwd) lijkt daarentegen uit kalksteen te bestaan. De aanbouw, zoals te zien op het schilderij van Beerstraten, verklaart dus niet, zoals de Vereniging Hendrick de Keyser meent, waarom een stukje van de zeezijde van de toren bestaat uit baksteen en de rest uit kalksteen. Als er al een bouwkundige aanpassing van de zeezijde is doorgevoerd, moet deze dus hebben plaatsgevonden vóór ca. 1660.

Fries uit 1534 op de Hoofdtoren. De tekst luidt:

Gaet in doer die enghe poort Math VII vs XIII - gheeff de keyser dat he toebehoert Lucas XX - en gheeff god dat god toebehoert - Anno XVC XXXIII. (Bron: gevelstenen.net)

Enkele voorlopige conclusies

1. Het natuurstenen deel van de muur aan de zeezijde is niet volledig opgetrokken uit natuursteen (Gobertange kalksteen), maar heeft een buitenblad van Gobertange steen. De muur bestaat verder uit breuksteen en baksteen.
2. De Hoofdtoren is niet alleen een verdedigingswerk geweest maar ook een accijnshuis.
3. Vanwege de functie van accijnshuis is er een aanbouw met een poort naast de toren gebouwd. De aanbouw komt op diverse schilderijen voor en er zijn nog funderingsresten van aanwezig.
4. Geldgebrek lijkt de minst waarschijnlijke verklaring voor het minder fraaie aanzicht van de toren aan de zeezijde die het gevolg is van het naast elkaar toepassen van twee verschillende steensoorten (Gobertange kalksteen en baksteen).
5. Er is enige grond voor het vermoeden, dat zich in de Hoofdtoren een poort heeft bevonden. Er is een poort in de toren getekend op de stadsplattegronden van Hoorn van Velius (1615) en Blaeu (1630). Een vroegere poort in de Hoofdtoren zou een verklaring kunnen zijn voor het bakstenen deel van de gevel aan de zeezijde. De Vereniging Hendrick de Keyser meent duidelijke aanwijzingen (bouwsporen) te hebben voor het bestaan van een dergelijke grote poort in de toren. Maar, als juist is, dat het Houten Hoofd vanwege zijn betrekkelijk lichte constructie nooit heeft gediend als laad- en losplaats van schepen, verliest de hypothese van een grote

poort in de toren aan waarschijnlijkheid. Verder bouwhistorisch onderzoek is nodig. Mogelijk kan ook archiefstudie meer licht op deze kwestie werpen.

Bronnen

- Janse, H. en Van Straalen, Th., 1975. Middeleeuwse stadswallen en stadspoorten in de lage landen. Europese Bibliotheek - Zaltbommel, tweede druk, 176 pp.
- Kerkmeijer, J.C., 1941. De historische schoonheid van Hoorn. Heemschut Serie, Deel 10. Allert de Lange, Amsterdam, 107 pp.
- Kwaad, F.J.P.M., 2011. Over de bouwhistorie van de Hoofdtoren te Hoorn. Internet www.kwaad.net/Hoorn-Hoofdtoren
- Lesger, C.M., 1990. Hoorn als stedelijk knooppunt. Stedensystemen tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd. Hollandse Studiën 26, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 240 pp.
- Muller, A. (redactie), 2002. Hoorn en de zee, Publicatiestichting Bas Baltus, Hoorn, 304 pp.
- Overbeek, H., z.j. De Hoofdtoren van Hoorn. Internet www.oudhoorn.nl/gebouwen/hoofdtoren
- Schrickx, C., 2008. Hersensmedingen van Andries Schoemaker. Kwartaalblad van Oud Hoorn, Jaargang 30, Nr. 2, pp. 51-57.
- Velius, 1648 - Kroniek van Hoorn, hertaling 2007 in twee delen van de derde druk.
- Vereniging Hendrick de Keyser - Jaarverslag 2003.
- Vereniging Hendrick de Keyser - Jaarverslag 2004.
- Saaltink, H.W., 1992. Vervolg op de Chronyk der Stad Hoorn van de heer Dr. T. Velius. De boeiende jaren tussen 1630 en 1799.
- Westfries Archief te Hoorn.

CARL FAHRINGER EN DIEUW VAN VLIET

JOS BIEGSTRATEN

Afb. 2 Rechtsboven:
Portret van de zus van
Dieuw van Vliet, Froukje
Afb. 3 Zelfportret van
Fahringer, met rode fez

In het vorige nummer van deze jaargang heb ik een artikel geschreven over de vriendschap tussen Carl Fahringer en Dieuw van Vliet. Ik had de tekst en de illustraties nog maar net naar de drukker gestuurd, toen ik contact kreeg met erfgenamen

Afb. 1 Portret van Dieuw van Vliet, door Carl Fahringer

van Dieuw van Vliet en Aaf Dell, die mij nieuwe informatie en illustratiemateriaal verschaften. Uit de bronnen die ik daarvoor had gebruikt, was mij al

Afb. 4 en 5 Het huis van Dieuw van Vliet (afb. 4) en Aaf Dell (afb. 5) hing vol met werk van Fahringer

duidelijk geworden dat Fahringer met Dieuw, maar ook met haar vriendin Aaf, zeer regelmatig contact had gehad. Tot nu toe heb ik een kleine vijftig(!) olieverfschilderijen, tekeningen, aquarellen en gouaches bij erfgenamen gevonden. Maar zeker is dat er nog meer was.

Fahringer op bezoek in de oorlog

Een van de bronnen voor dit artikel waarop familieleden mij wezen, is het boek *Finale mei*, geschreven door Paul Arnoldussen en Albert de Lange. Het is in 1998 uitgegeven door de Arbeiderspers en beschrijft het einde van de oorlog in Nederland. Hoofdstuk 7 is getiteld 'Twee moedige

(VERVOLG)

Afb. 7 Jozef, Maria en het kindje Jezus

zeker 20 onderduikers het leven redden. De tekst bevat een aantal voorvallen, waaronder één waarin Fahringer een rol speelt. Ik citeer:

Afb. 6 Daniël in de leeuwenkuil

'Vrolijker was de gebeurtenis met professor Faringer (het staat er zo, ik corrigeer het in het vervolg – JB). Hij was een Oostenrijkse kunstschilder, die al ver voor de oorlog haventafereeltjes in Hoorn maakte en bevriend was geraakt met tante Dieuw. In de oorlog kreeg hij van de nazi's, waar hij niets van moest hebben, opdracht om krijgsheroïek te schilderen. Ze leverden hem een generaalsuniform, opdat hij overal toegang had. Fahringer verzong bloedige taferelen en deed verder vooral waar hij zin in had.

Zo meldde hij zich op een dag bij zijn oude vriendin Dieuw. Toen die uitgelachen was over

Afb. 8. St. Franciscus preekt voor de vogels

tantes'. In 15 pagina's, met illustraties, schrijven de auteurs over de vriendinnen Dieuw en Aaf, die in de conciërgewoning achter het Drechterlandse huis

Afb. 9, 10 en 11. Gouaches van dieren, vaak geschilderd in de dierentuin van Wenen

Afb. 12 Door Fahringer
beschilderd kistdeksel

zijn potsierlijke uniform, stuurde ze hem naar boven, waar de jongens verstopt zaten. Het effect laat zich raden. (Pas later realiseerde iedereen zich het risico dat genomen was: alle onderduikers hadden de beschikking, via de Woudstra's over een cyaankalipil. Achteraf denkt Gré Woudstra dat juist het bezit ervan veel angst heeft weggenomen.

Afb. 13 Melkende boer

Rechts:

Afb. 15 Veehandelaar

Fahringer zou later schaken met de jongens, en hij maakte huiselijke taferelen en portretten; na de oorlog zou David Themans (één van de onderduikers – JB) ze allemaal inlijsten voor Dieuw. Ze dacht dat de schilderijen veel waard waren, maar eind jaren zestig wilde het Westfries Museum ze niet eens voor niks hebben.' Nog altijd wordt Fahringer gerekend tot de toptien van de Oostenrijkse impressionisten. Zijn werk is zeer gezocht. Een olieverfschilderij van de markt in Hoorn van zijn hand werd bij Christie's in december 2013 nog verkocht voor € 20.636.-.

Huiselijke taferelen en portretten

De portretten en huiselijke taferelen die Fahringer maakte zijn niet gedateerd. Toch lijkt een aantal ervan in deze periode ontstaan te zijn. Ze komen uit de nalatenschap en zitten allemaal in eenzelfde soort lijstjes. Dat geldt niet voor de portretten,

Afb. 14 Veemarkt

zoals dat van Dieuw dat ik hierbij afbeeld (afb. 1). Ook van haar zus Froukje maakte Fahringer een portret (afb. 2). Van zichzelf maakte hij er ook een, getooid met zijn favoriete hoofddekse, een rode fez die hij binnenshuis vaak droeg (afb. 3). Dit laatste portret is te zien op de foto van het interieur van de huiskamer aan de Noorderstraat 10. Veel van de 'tafereeltjes' hingen daar ook. Familieleden die ik sprak, herinneren zich nog hoe het hele huis vol hing met 'Fahringers' (afb. 4 en 5). Op afb. 4 zien we Dieuw van Vliet, op afb. 5 Aaf Dell.

Bijbelse taferelen

Fahringer zal met Dieuw van Vliet, door hem meestal betiteld als 'Predikantin', vaak hebben gesproken over godsdienstige zaken. Het kan dan ook geen verwondering wekken dat bij de gouaches op briefkaarten onderwerpen voorkomen met een bijbelse inspiratiebron. Dat is o.a. het geval met 'Daniël in de leeuwenkuil' (afb. 6). Maar liefst drie keer vond ik afbeeldingen van Jozef, Maria en het

kindje Jezus, steeds vergezeld door een ezel, soms ook met engelen. Waarschijnlijk zijn ze gemaakt als presentje bij de viering van Kerstmis. Ik neem er één op (afb. 7).

Fahringer schilderde graag exotische vogels. De

Afb. 16

preek van St. Franciscus tot de vogelen zal hem geïnspireerd hebben tot de gouache van afb. 8.

Vogels en roofdieren

Dat Fahringer graag vogels schilderde is bekend. Tropische vogels uit de dierentuin Schönbrunn komen al voor op ansichtkaarten uit het begin van

de twintiger jaren. Toen hij in 1929 werd benoemd tot professor in de 'Tier- und Landschaftsmalerei' aan de Akademie voor beeldende kunst in Wenen, kwam hij er vaak, ook om wilde dieren te schilderen, vooral tijgers. De volgende afbeeldingen tonen wat van zijn voorkeuren (afb. 9, 10 en 11).

Een mooi voorbeeld van toegepaste kunst vormt het deksel van de kist op afbeelding 12. Deze was door hem in opdracht geschilderd voor een familielid van Aaf Dell, een administrateur die er zijn paperassen in bewaarde.

Boeren en handelaren

Fahringer schilderde graag het boerenleven. Veelvuldig maakte hij schilderijen van boeren die koeien molken of handelden op de markt. Afbeelding 13 is een olieverfschilderij van een boer die koeien melkt; afbeelding 14 van een schapenmarkt. Ook de paardenhandel bracht hij meer dan eens in beeld (afb. 15).

Afb. 16 t/m 19
Karikaturen van
Fahringer zelf

Karikaturen

Talloos zijn de afbeeldingen waarin Fahringer zich met veel zelfspot als schilder laat zien. Meestal met een pet op, een sigaret in de mond en een fikse buik. Vaak loopt hij met schildersgerei en wordt hij vergezeld van dieren. Opvallend is,

Afb. 20 Hoofdtoren

hoe klein ook weergegeven, de schittering in zijn ogen. Veel van die afbeeldingen zijn te vinden op de tientallen briefkaarten die hij aan zijn vrienden

Afb. 21 Visserseiland

stuurde. Regelmatig waren het nieuwjaarswensen, of kaarten waarin hij liet weten dat hij van plan was te komen of te vertrekken. Veel van de gouaches en aquarellen op briefkaarten zijn juweeltjes, die de ontvanger niet weggooide, maar inlijstte. Plezierig, omdat ze daardoor goed bewaard bleven, maar vaak waren ze zo goed afgeplakt aan de achterkant dat de tekst niet te lezen is. Ik heb de eigenaren ook niet willen vragen ze uit hun afgeplakte lijst te halen, maar ongetwijfeld gaat er soms interessante informatie achter verborgen. Een fraai voorbeeld van zo'n spotprent is afb. 16. Fahringer stapt in een auto met zijn schildersgerei dat hem uit de handen glipt, geholpen door tante Dieuw, zoals de tekst achterop de envelop meldt waarop het tafereel geschilderd is. Andere fraaie zelfportretjes zijn te vinden in de afbeeldingen 17, 18 en 19.

Visserseiland en Hoofdtoren

Natuurlijk mochten geliefde onderwerpen als het Visserseiland en de Hoofdtoren niet ontbreken in de collectie van Dieuw van Vliet en Aaf Dell. Met olieverfschilderijen van deze onderwerpen sluit ik dit artikel af (afb. 20 en 21).

OORLOGSEVACUÉS IN HOORN IN DE MEIDAGEN VAN 1940?

EGBERT OTTENS *

Enige tijd geleden ontvingen we een mailtje van Wim Buitenhuis. Hij, geboren in Edam en woonachtig in Harderwijk, was op zoek naar herinneringen aan de grootscheepse evacuatie in de eerste oorlogsdagen van de bevolking van de onder water te zetten gebieden van de Hollandse Waterlinie en de plaatsen die bij eventuele gevechtshandelingen in de frontlinie zouden kunnen komen te liggen. Buitenhuis, inmiddels in de tachtig, stuitte bij zijn onderzoek naar de evacuatie van duizenden Nijkerkers naar Putten en Harderwijk, op een stukje vergeten oorlogsgeschiedenis. Verder zoekend vond hij herinneringen aan de bijna vierduizend inwoners van de gemeente Hoogland, nabij Amersfoort, die per boot naar Edam en Volendam waren gebracht en daar ingekwartierd. Het Dagblad van West-Friesland wijdde er onlangs een twee pagina's groot artikel aan. Volgens de informatie die Buitenhuis met zijn mail meezond, zouden ook in Hoorn, Blokker en Zwaag vele honderden evacués zijn ondergebracht. Uit Nederhorst den Berg zouden 900 inwoners per trein in Zwaag zijn aangekomen, niet minder dan 4600 inwoners uit Bussum en nog eens 1900 uit Naarden zouden in Hoorn zijn beland, en Blokker kreeg er tijdelijk 1000 bewoners bij. Onthutsende aantallen afgezet tegen de bewonersaantallen van die gemeenten in de jaren veertig van de vorige eeuw. Maar niemand die we in Hoorn vroegen kon zich iets van de komst van duizenden vluchtelingen herinneren. In Enkhuizen, Alkmaar, Ursem en andere plaatsen vond Buitenhuis nog tastbare dankbetuigingen van de tijdelijk opgevangen inwoners van Amersfoort, Hoogland, Bunschoten-Spakenburg en andere gemeenten. Een bronzen plaquette in het Enkhuizer stadhuis van de bevolking van Bunschoten herinnert nog aan hun evacuatie in mei 1940. In Hoorn had Buitenhuis niets kunnen ontdekken. Maar de documenten noemden toch enorme aantallen?

Al in 1935 waren, aldus Lou de Jong in 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' voorbereidingen in gang gezet voor de evacuatie van de burgerbevolking mocht het tot een oorlog komen. Toen vier jaar later, in 1939, de oorlogsdreiging ernstig genomen moest worden, bleek dat de evacuatieplannen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken in 'het vergeetboek' waren geraakt. Overhaast moesten de plannen worden aangepast aan de veranderde

omstandigheden. Eind 1939 had de Ambtelijke Commissie Afvoer Burgerbevolking in overleg met de militaire autoriteiten en de Nederlandse Spoorwegen de evacuatie van een groot deel van de burgerbevolking grondig voorbereid, aldus De Jong. De bewoners van de onder water te zetten gebieden en van delen van het Gooi zouden naar de 'Vesting Holland' worden overgebracht, achter de Waterlinie in Noord-Holland boven het Noordzeekanaal, ten noorden van de lijn Castricum-Edam. Najaar 1939 vonden overigens al de eerste evacuatieplaats van bewoners en vee uit gebieden bij Bunschoten en langs het IJsselmeer die alvast onder water werden gezet.

Grondig voorbereid waren de evacuatieplannen misschien wel, op papier dan, maar veel meer

**Amersfoortse evacués
wachten in de meidagen
van 1940 op vervoer**

was onzeker. Het meeste moest in feite nog worden geregeld. Op 28 september 1939 kreeg burgemeester Leemhorst van Hoorn een telegram van de door de regering voor Noord-Holland benoemde commissaris van de 'afvoercommissie', de oud-burgemeester van Bussum H. de Bordes, dat hij de dag erop in Hoorn met de burgemeesters van de omliggende gemeenten de evacuatieplannen kwam bespreken. Of de burgemeester maar zo vriendelijk wilde zijn om zijn collega's van de omliggende gemeenten uit te nodigen. Bij een eerste voorlopige inventarisatie gaf Leemhorst op dat Hoorn 4000 personen in woonhuizen zou kunnen onderbrengen, 500 in schuren en nog eens 500 in openbare gebouwen en gestichten. En verder konden honderd paarden en evenzoveel koeien bij boeren in Hoorn onderdak vinden. Maar, schreef de burgemeester er in zijn brief bij, wilt u er wel rekening mee houden dat er in Hoorn reeds 3500 militairen zijn gehuisvest.

In de vergadering kwamen allerlei praktische zaken en vooral bezwaren aan de orde. Daar zijn wij Hollanders immers goed in. Of de mensen die in schuren en openbare gebouwen ondergebracht zouden worden, op een rij moesten worden gelegd, wie voor bedden en dekens zou zorgen, of de kinderen ook naar school moesten, of de Bouwen Woonverordening nog gold, en uiteraard of er een vergoeding tegenover stond? Gezinnen zoveel mogelijk bij particulieren in gezinsverband, antwoordde De Bordes, overigen op rij maar per sekse gescheiden, kinderen meteen naar school en de bouwverordening kon voor even worden gepasseerd. Over vergoeding van te maken onkosten

Aankomst van evacués uit Bunschoten en Eemdijk in de haven van Enkhuizen

moest de regeringsvertegenwoordiger het antwoord schuldig blijven. Het ligstro zou wel door de staat worden bekostigd. Na een tweede inventarisatie per straat kon Leemhorst melden dat 250 gezinnen één persoon konden opvangen, 1200 gezinnen twee personen, 300 gezinnen drie personen en 180 gezinnen vier personen. Grotere gezinnen konden worden ondergebracht in pakhuizen, 33 gezinnen, en in verenigings- en openbare gebouwen nog eens tachtig gezinnen. En, berekende de burgemeester, voor de huisvesting van vijfduizend vluchtelingen had hij 60.000 kilo ligstro nodig. Hij had al 25.000 kilo aangekocht, de rest was besteld maar moest nog worden geleverd. Hoho, was de reactie van De Bordes. Niet te snel, er was nog genoeg tijd om dat door het leger te laten doen, en het was ineens niet zeker of het rijk de kosten voor het stro aan de gemeenten zou vergoeden. Een maand later vraagt de regeringscommissaris de burgemeesters om de voedselvoorraden in hun gemeenten te inventariseren en om aan te geven waar zieken en zwak-socialen kunnen worden opgevangen en of de

Dankbetuiging van de geëvacueerde inwoners van Amersfoort aan de bevolking van Warmenhuizen en Harenkarspel, aangeboden in 1941

gemeente 'een noodvoorziening voor besmettelijk zieken' heeft. Het Stadsziekenhuis aan het Kerkplein heeft 52 bedden voor militairen, schrijft Leemhorst, het St. Jansgasthuis aan de Koepoortsweg negentig bedden en de Vereniging tot Verpleging van Zieken aan de Draafsingel 42 bedden. Eind 1939 lijken de voorbereidingen klaar, al wisselt het aantal door Hoorn op te vangen evacués voortdurend alsook de wijze van vervoer.

Dan breekt in de vroege morgen van vrijdag 10 mei 1940 de oorlog uit. De bevolking van de te inunderen gebieden wordt geëvacueerd en de Hollandse Waterlinie onder water gezet. Zaterdag 11 mei vervoegde zich, schrijft burgemeester Leemhorst in een notitie, de hoofdgeleider voor de evacuatie Dudok van Heel zich bij hem. Het is nog niet bekend of en wanneer de bewoners van Bussum naar Hoorn komen. Maar als de mensen komen dan zal het vervoer per bus plaatsvinden. De eerste colonne zal bestaan uit 894 personen, 'middenstanders en arbeiders', noteert de burgemeester, de tweede colonne uit 1229 arbeiders en de derde en vierde colonnes uit 1101 en 702 middenstanders. 3926 personen totaal. Op die vrijdag, maar nog meer op de daaropvolgende zaterdag gaat in Hoorn het gerucht rond dat duizenden vluchtelingen in aantocht zijn. De burgemeester heeft het zelf aan journalisten van de krant verteld. Maar ook die zaterdagmiddag blijft het stil. En de beide daaropvolgende pinksterdagen. Dinsdag de 14^e mei weet Hoorn het zeker. De vluchtelingen zijn onderweg. Om half vier zullen ze in Hoorn aankomen. Maar om half een ontvangt de burgemeester bericht dat de inwoners van Bussum en Naarden die dag niet zullen komen. Misschien de volgende dag, schrijft de Nieuwe Hoornsche Courant en vervolgt dat de stemming in de stad rustig is.

Mevrouw Kerkmeijer neemt dinsdag polshoogte bij

DANKBAAR AMERSFOORT

Aanbieding van gevelsteen

In tal van gemeenten in Hollands Noorderkwartier hebben de dankbare Amersfoorters door aanbieding van blijvende geschenken uiting gegeven aan hun dankbaarheid voor de in de Meidagen van 1940 genoten gastvrijheid. Zoo kreeg Alkmaar een monumentale bank en vele andere gemeenten een tegeltableau of gevelsteen.

In Warmenhuizen en Harenkarspel waren in die dagen van evacuatie een kleine 4000 Amersfoorters ondergebracht en een uit twaalf personen bestaande deputatie kwam gisteren naar deze plaatsjes om 'n gevelsteen aan te bieden, die in het raadhuis van Warmenhuizen en Harenkarspel zijn ingemetseld.

De heer C. van Zweden maakte zich in de raadsaal van Warmenhuizen, waar genoodigden en gemeentebestuur aanwezig waren, de tolk van de bijna 4000 inwoners van Amersfoort, die vorig jaar in deze tuinders- en landbouwersstreek zooveel gastvrijheid, hartelijkheid en naastenliefde ondervonden hadden en bood een fraaien gevelsteen aan van den Amersfoortschen beeldhouwer W. Stuurman, voorstellende de Amersfoortsche Koppelpoort, met de wapens van Amersfoort en Warmenhuizen, met de woorden „Evacuatie Mei 1940 — dankbaar Amersfoort”.

De oudste inwoner van Warmenhuizen, de 88-jarige Maarten Mosch, onthulde hierna den gevelsteen, waarna burgemeester H. Nolet van Warmenhuizen met een woord van dank den steen namens het gemeentebestuur aanvaardde.

Des middags had te Dirkshorn, waar het raadhuis van Harenkarspel staat, eenzelfde gebeurtenis plaats, waar dezelfde personen bij tegenwoordig waren.

de Grote Kerk, 'want daar zouden ze (de evacués) ontvangen worden.' In haar oorlogsdagboek 'Hoorn in de verdrukking', schrijft ze een paar keer over de komst van geëvacueerden naar Hoorn en de onzekerheid daarover. Ze heeft zelf een logeerkamertje in orde gemaakt, 'want de geëvacueerden zouden toch wel ééns komen.' Even verder: 'Er kwamen lange treinen langs met geëvacueerden, maar ze gingen nog steeds voorbij naar de dorpen.' Op 14 mei gaat ze op onderzoek uit in de stad om meer te weten te komen. Bij de Grote Kerk treft ze de koster aan, die haar bezwoer: 'Mevrouw, geloof al die praatjes toch niet, straks komen ze.' Bij het museum vertelde men haar dat ze niet kwamen. Bij de Nieuwe Hoornsche Courant werden geen bulletins meer aangeplakt om onrust te vermijden. Maar bij de katholieke Onze Courant hing een bericht met grote letters: 'De geëvacueerden komen niet.'

J. Koolhaas Revers, reserve-kapitein van de motordienst, als secretaris aan de Commissie Afvoer Burgerbevolking toegevoegd, doet in zijn zeer omvangrijke rapport 'Evacuaties in Nederland 1939-1940' verslag van de evacuatieplannen. Dat is echter volgens F.J.J. de Gooijer in zijn artikel 'De

EVACUATIE DER GEMEENTE BAARN. WAARSCHUWINGSBEVEL HOUD U GEREED!

DE AFVOER VAN DE BURGERBEVOLKING kan ieder oogenblik een aanvang nemen.

U moet ONMIDDELIJK alles verzamelen en pakken, wat U mede moet nemen, zoodat U (met Uw gezin) onmiddellijk gereed is om Uw huis te verlaten en af te marcheeren, als het signaal daartoe gegeven wordt.

Dit signaal zal worden gegeven door gongslag (bekkenslag) in de straten van de wijk, welke zal worden ontruimd.

Zoodra het signaal, dat de ontruiming gaat beginnen, wordt gegeven, begeeft U zich terstond naar de voor U aangewezen groepsverzamelplaats en meldt U bij den groepsgeleider.

Van dat Tijdstip dient U alle bevelen en aanwijzingen van Hoofd- en Groepsgeleider stipt op te volgen.

Uw huis moet, wanneer U dit verlaat, gesloten worden. Den huissleutel met daaraan gehechte schriftelijke vermelding van Uw naam, straat en huisnummer, kunt U inleveren bij Uw Groepsgeleider.

Gas, water en electriciteit moeten worden afgesloten door middel van hoofdkraan of hoofdschakelaar. Waterleiding en centrale verwarming laten leegloopen. Geen brandende kachels, brandgevaarlijke goederen, lucifers enz. achterlaten. Zorgen, dat de radio-antenne goed gaard is (met het oog op onweer).

De Burgemeester,
G. C. J. VAN REENEN.

Links: artikel uit de Nieuwe Hoornsche Courant van de overhandiging van de gedenksteen door de Amersfoortse geëvacueerden aan de bewoners van Warmenhuizen en Harenkarspel

Rechts: Mededeling van de burgemeester van Baarn aan de inwoners over de ophanden zijnde evacuatie

evacuatie van de vesting Naarden in 1940' geen verslag van de werkelijke toedracht geweest, maar een beschrijving van hoe die had moeten verlopen. Achteraf is die evacuatie 'een tragikomische operette' geweest, schrijft De Gooijer, met als gevolg 'veel misverstanden daarover en schampere verhalen.' Vanuit Naarden-Bussum hadden negen treinen naar Noord-Holland moeten vertrekken, waaronder twee naar Hoorn en één naar Blokker. De Gooijer memoreert de herinneringen van een zevenjarig jongetje. Op de 14e mei viel plotseling het bevel dat de bewoners van Naarden en Bussum per direct moesten vertrekken. Verder dan het station kwam men niet. De duizenden vluchtelingen werden in afwachting van het transport in de buurt van het station door vreemden opgevangen en brachten daar de nacht door. De dag na de capitulatie konden de vluchtelingen naar huis terugkeren.

In de Bussumsche Courant blijkt niet veel later provinciaal commissaris De Bordes met tevredenheid op de operatie terug. 'Van alle kanten krijgen wij te hooren, dat alles vlot is verlopen en dat beide partijen, gasten en gastheeren tevreden zijn over de gang van zaken.' Maar, zegt De Bordes even later, de inwoners van Bussum, 's Graveland, Naarden, Huizen, Laren, Blaricum en Weesp zijn thuisgebleven. Het is helder: in Hoorn kwamen de te evacueren burgers uit het Gooi uiteindelijk niet. Wel korte tijd later inwoners uit Den Helder, die op last van de bezetter hun woningen moesten verlaten. Een van hen is Elly Trap-Beek waarover in het volgende Kwartaalblad een bijdrage verschijnt.

* Met dank aan Leo Hoogveen

SWART REGISTER VAN DUYSENT SONDEN

De nadere reformatie van dominee Jacobus Hondius

EGBERT OTTENS

Van 1661 tot zijn dood in 1691 was Jacobus Hondius, of Jacob de Hond, als predikant aan de Nederduits-gereformeerde kerk (zie kader) van Hoorn verbonden. Uit gedrukte bronnen is weinig over zijn leven bekend. Hij werd geboren in Schagen, in 1629, studeerde godgeleerdheid in Utrecht en diende achtereenvolgens de kerk van Huisduinen en Den Helder alvorens naar Hoorn over te komen. Hondius was gehuwd met Maria Puppius, dochter van Gerhardus Puppius (1625-1665), eveneens predikant te Hoorn. Na haar overlijden in 1670 hertrouwde Hondius met Annetje Jongemaats, die haar man een jaar overleefde.

Gereformeerd? Hervormd?

Tot 1816 noemde de kerk van de reformatie zich Nederduits-gereformeerd. Daarna, onder een nieuwe kerkorde, ging de kerk onder de naam hervormd verder. Toen in 1892 een deel zich van de 'volkskerk' afscheidde, tooide deze groepering zich weer met de oude naam gereformeerd, zij het dat het adjectief Nederduits werd weggelaten. Sinds 2004 gaan hervormden en gereformeerden, soms met de lutheranen, samen in de PKN, de Protestantse Kerk in Nederland. In de context van dit artikel wordt van gereformeerd gesproken.

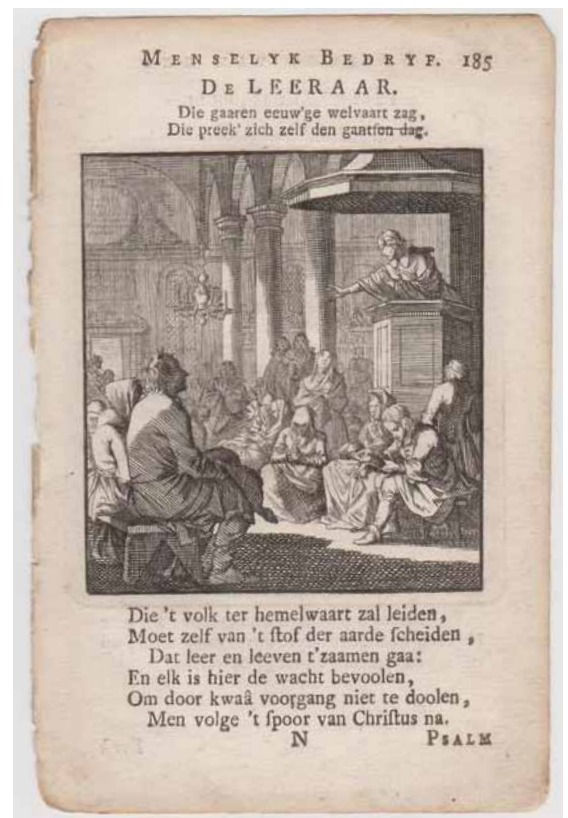
Tolerantie al kort na de heftige godsdiensttwisten

Dominee Hondius begon als predikant in Hoorn toen de republiek de Tachtigjarige Oorlog had beëindigd en de rust ook op het kerkelijk erf, na de heftige godsdiensttwisten van de jaren tien en vroege jaren twintig van de zeventiende eeuw, was weergekeerd. De door de gereformeerde synode van 1618 opgelegde afsplitsing van de rekkelijken, de remonstranten, van de 'staatskerk' was een voldongen feit. Maar al na enkele jaren tolereerden de samenleving en de staat andere religies, mits deze zich terughoudend van hun religieuze activiteiten kweten. Katholieken, doopsgezinden en remonstranten waren voor hun erediensten op zogenoemde schuilkerken aangewezen. Al te uitbundig mochten zij de godsdienstvrijheid niet beleven. Zo had de dominante kerk van de gereformeerden vrede met andersdenkenden.

Jan Luyken, De Leeraar,
pagina uit: Spiegel van
het Menselyk Bedryf,
1694

Gereformeerde dominantie

In de tweede helft van de zeventiende eeuw telde Hoorn verschillende religieuze groeperingen, maar de publieke kerk, de gereformeerde, was met drie kerkgebouwen, de Noorderkerk, de Oosterkerk en de Grote Kerk op het Kerkplein, de belangrijkste. Het predikantenkorps bestond uit zeven dominees van zeer behoudende signatuur. De gereformeerden in Hoorn hadden zelfs het laatste restje van vrijzinnigheid, dat de plaatselijke kerk aan het begin van de zeventiende eeuw kenmerkte, van zich afgeschud. Het ging Hoorn net als de republiek voor de wind. De voorspoed kon van de nieuw gebouwde huizen en schepen worden afgelezen. Er was niets om zich druk over te maken. De strijd om de vrijheid van godsdienst en de 'ware' kerk, hoe hypocriet ook door de andere religies ervaren, was gestreden. Tot een sterker geloofsleven had het, bleek al spoedig, niet geleid. Het persoonlijke geloofsleven was op de achtergrond geraakt. De veelgeroemde Hollandse tolerantie was er ook toen al één van vooral onbetrokkenheid, lijdzame co-existentie en non-interventie. Veel gelovigen namen het in het dagelijkse leven niet zo nauw met de christelijke leefregels en de tien geboden. Mammon, de god van geld en kapitaal, trok sterker dan de christelijke leer. De koopman won het van

Gerrit Janszonius Uyt den Ruyghen, *Interieur Grote Kerk van Hoorn*, 1695. Olieverf op doek. Westfries Museum. In bruikleen bij Museum Elburg

de dominee. Gezapigheid deed haar intrede in de kerk, het geloofsleven van veel kerkleden vervlakte en toonde vooral leegte. De reformatie stagneerde tot verdriet van vooraanstaande calvinistische theologen uit die dagen, terwijl het volgens hen – in woorden van onze tijd – een voortdurend proces zou moeten zijn: *reformation permanente*. Al voor de synode van Dordrecht (1618-1619) had de Middelburgse predikant Teelinck op de gevaren van deze ontwikkeling gewezen. Tijdens een reis naar Engeland was hij in contact gekomen met de zogenoemde puriteinen. Hij raakte onder de indruk van hun persoonlijke geloofsijver, waarin de directe relatie tussen individu en God centraal stond. Het

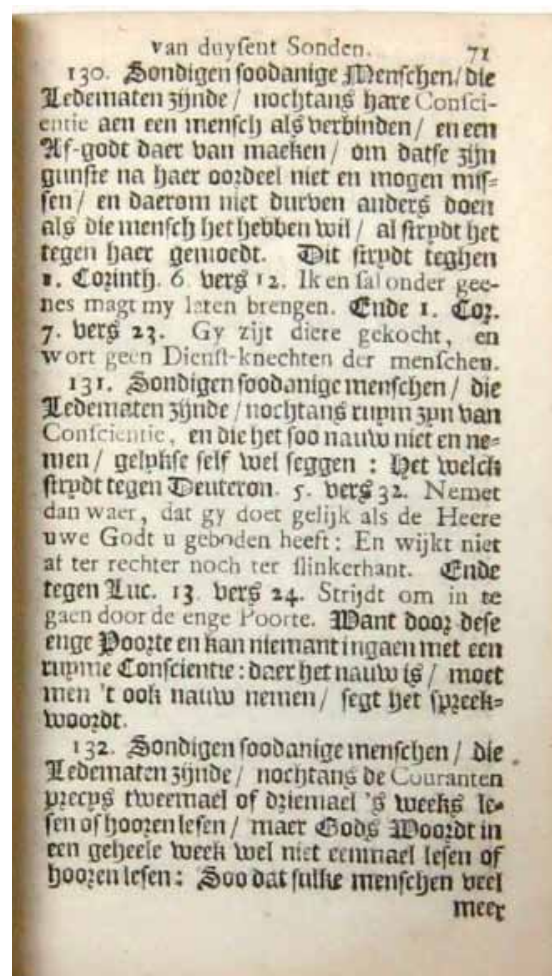
Engelse puritanisme binnen de Anglicaanse kerk werd een voorloper van de 'nadere reformatie', een soortgelijke ontwikkeling in Holland. In Duitsland ontpopte zich onder de benaming van piëtisme, een identieke reactie.

Vroomheidsoffensief

De hervorming onder Luther vormde een radicale breuk met de rooms-katholieke kerk. De reformatie onder Calvijn richtte zich sterk op de leer en het geloofssysteem. In Dordrecht werd de dominantie van de Nederduits-gereformeerde kerk beklonken. In een van de laatste zittingsdagen van de synode van Dordrecht richtten de kerkelijke afgevaardigden

zich rechtstreeks tot prins Maurits met het verzoek om de zondagsrust beter te bewaken en straffer op te treden tegen de uitwassen van de vrije cultuur die zich manifesteerde in de vorm van drinkgelagen, danspartijen, toneelvoorstellingen en

opgeroepen, gelovigen kwamen ook in kleinere gemeenschappen bijeen waar aan intensieve Bijbelstudie werd gedaan. Op veel plaatsen in het land leidde dat onbedoeld tot sekteachtige bewegingen. Geregeld raakte een voorganger

Titelpagina en pagina uit Swart Register van Duysent Sonden

zelfs bordelen in sommige steden. Daarmee gaf de synode de aanzet tot het vroomheidsoffensief van wat de nadere reformatie wordt genoemd. Ook in de gereformeerde kerk groeide het besef dat de reformatie meer was dan de strijd om het vestigen van de 'ware' kerk of het verdedigen van de 'ware' leer. Het diende ook te gaan om het persoonlijke geloofsleven van de gelovigen. In publicaties en preken van predikanten als Voetius, Wilhelmus à Brakel, Smytegelt en Jodocus van Lodesteijn, tevens een belangrijk dichter in zijn tijd, nam het individuele geloofsleven een centrale plaats in. Het accent diende te worden verlegd naar de persoonlijke geloofsbeleving en levenswandel. Niet alleen in de kerkdiensten werd tot boete en berouw

tijdens zo'n besloten samenkomst in vervoering en sprak, zoals dat heet, in tongen. Jan Siebelink doet in *Knielen op een bed violen* verslag van zo'n conventikel uit het midden van de vorige eeuw, waar de gestenografeerde preken van Smytegelt werden voorgelezen.

Nadere reformatie

De nadere reformatie was tevens een reactie op de snelle en voor velen verwarrende ontwikkelingen in wetenschap en filosofie. Voetius was een van de jongste afgevaardigden naar de synode van Dordrecht. Hij was niet alleen een fanatiek bestrijder van de remonstrantse leer en de remonstranten, maar stelde zich met hetzelfde fanatisme te weer

tegen de nieuwe ontdekkingen in de wetenschap. Zijn tijdgenoten zagen hem als een briljant geleerde. Ruimdenkend was hij echter niet. De nieuwe natuurwetenschap en filosofische theorieën leidden volgens hem regelrecht tot het atheïsme. Zelfs in zijn functie van rector van de Utrechtse universiteit verwierp hij de leer van Copernicus dat de aarde om de zon draait, omdat de Bijbel het tegendeel beweert. Hij was een fel bestrijder van Descartes en Spinoza, wiens ideeën onder de meer verlichte gelovigen aan aanhang wonnen. Natuurwetenschappen en filosofie behoorden volgens Voetius ondergeschikt te zijn aan de theologie. Alleen zo konden deze wetenschappen in overeenstemming met de Bijbel blijven. Voetius verzette zich ook tegen afschaffing van vervolging wegens hekserij. De duivel was een realiteit en kon zich in ieder mens openbaren. De medemenselijkheid was duidelijk bij zijn intellectuele brillen achtergebleven. Het argument dat hij ook maar een kind van zijn tijd was gaat niet op. Immers hij kende het lijden onder de inquisitie en het Spaanse juk. Ook voor de kerk geldt kennelijk wat Machiavelli al voor de politiek en het bestuur constateerde: nieuwe heersers bedienen zich van dezelfde methodes als degenen die zij verjoegen.

Stichtelijke lectuur

Een neventaak van veel predikanten in de zeventiende en achttiende eeuw was het schrijven van vaak zwaarlijvige en zwaarwichtige stichtelijke boeken. Naast de zondagse preek en de conventikels was dat een manier om gelovigen te stichten. De belangstelling voor hun publicaties was groot. Lezen was een belangrijke tijdspassing in de Gouden Eeuw. Drukkers en verkopers van stichtelijke lectuur beleefden er gouden tijden aan. Hoorn, bijvoorbeeld, kende verschillende boekhandelaren/uitgevers die zich ook op deze uitgaven wierpen. Sommige publicaties behaalden tientallen herdrukken. Onze Hoornse dominee Jacobus Hondius neemt in de categorie van schrijvende dominees uit de tweede helft van de zeventiende eeuw een vooraanstaande plaats in

De boeken van dominee Hondius

Vandaag de dag klinken de boektitels die Hondius ons naliet bombastisch in de oren. Maar in zijn tijd waren lange boektitels gebruikelijk. Je zou kunnen zeggen dat de korte inhoud van het boek in de titel werd weergegeven om daarmee de belangstelling van de koper op te wekken, zoals uitgevers nu op de achterflap hun boeken aan de

man brengen. Het oudste gedrukte geschrift van Hondius is: *Het licht schijnende in de duysternisse, ofte de heylige en salighmakende kennis der heyliger schrifture in vragen en antwoorden*, dat in 1676 in Hoorn uitkwam. Een pil van niet minder dan 1456 pagina's al kunnen we de bladspiegel uit die tijd niet met de onze vergelijken. De gekozen vorm van vraag en antwoord, als een soort catechismus, was een in die tijd geliefde pedagogische methode. Drie jaar later, in 1679, zagen zelfs twee boekwerken van Hondius het licht. Allereerst *Eusebius en Timotheus, d.i.: Christ. conferentie over den grond der Saligheyt* en vervolgens *Swart Register van duysent Sonden, Dienende tot ontdeckinghe, ende opwekkinghe, van den vervallen ijver en Godvruchtigheyt der hedendaegsche genaemde Ledematen in de Geref. Chr. Gemeynheid van Nederlandt*. Dit boek waaraan Hondius veel tijd moet hebben besteed, behaalde een halve eeuw later, in 1724, nog een tweede druk. Zeven jaar na deze twee boeken, volgde nog het *Wit Register van veelerley Vertrouwingen en Raedgevingen; dienende tot onderrigtinge en verligtinge tegens veelerlei Swarigheden en Bekommernissen*. Ook daarvan verscheen in de loop van de achttiende eeuw (1725), een tweede druk. Het *Wit Register* kan worden gezien als tegenhanger van het *Swart Register*. Vermoedelijk had Hondius kritiek gekregen op zijn zondecatalogus, waarin wel alle mogelijke zonden beschreven stonden, maar adviezen voor een deugzaam christelijk leven ontbraken. Het *Wit Register* bevat daar regels voor. Na Hondius' dood verscheen nog *Een waar Christen, een bundel preeken* (1692, waarna in de 18e eeuw nog twee herdrukken verschenen, de laatste in 1754). Een aantal van Hondius' preken werd zelfs nog in het Duits vertaald: *Jac. Hondii Geist-reiche Predigten von den fürnehmsten Beschaffenheiten des wahren Christenthums, aussen Niederländischen übersetzt* (Herborn, 1723).

Het Swart Register

Het meest bijzondere boek van Hondius is dat *Swart Register van Duysent Sonden*. Het is een catalogus, een praktische moraal, waarin per maatschappelijke groep op de kop af duizend zonden alfabetisch zijn geordend, waar met name zijn gereformeerde lidmaten zich schuldig aan maken of kunnen maken. Het boek is ook nadrukkelijk voor zijn gereformeerde lidmaten bedoeld, want, schrijft Hondius, 'hun zonden wegen zwaarder dan die van buitenkerkelijken, daar zij een bijzondere genade van God hebben ontvangen; en ook omdat van haar zonden de grootste narigheid voor land en

Portret van dominee Godefridus Udeman. Tijdgenoot van Hondius en evenals Hondius tegenstander van de slavenhandel

Nicolaas Maes, 1676 Portret van ds Gisbertus Voetius (1589-1676). Voetius wordt beschouwd als de grondlegger van de Nadere Reformatie. Catharijneconvent (bruikleen Universiteit Utrecht)

kerk te verwachten is, ja, zelfs het uiterste verderf als ze daarin volharden. Bekeren zij zich echter door Gods genade, dan zal het heilig zaad hen tot steun zijn.' Twee tijdgenoten theologen, Petrus van Maastricht en Melchior Leydekker, onderstrepen de betekenis van het *Swart Register*. Zij hebben het boek doorgelezen en 'getuigen daar niets in gevonden te hebben dat strijdig is met de zuiverheid van het geloof en de ware Godzaligheid.' In zijn eigen voorrede in het boek merkt Hondius nog op dat zijn gelovigen niet moeten denken dat ze er met die duizend gecatalogiseerde zonden zijn. De opsomming is slechts 'een proefje of een staaltje.' De mens wordt door veel meer zonden geplaagd en op de proef gesteld.

Het *Swart Register* is zo een spiegel van het kerkelijke en maatschappelijke leven in Nederland aan het einde van de zeventiende eeuw. Ofwel, een vanuit het negatieve geformuleerde oproep tot het naleven van de christelijke deugden. Daarbij ontziet Hondius de eigen beroepsgroep niet. Hij heeft weinig goede woorden over voor de uitwassen in de eigen kring van predikanten wanneer hij hun gedrag in een zeventiende eeuwse kerkvergadering schetst: 'Hevigh tegen malkanderen uytvaren en komen tot schelden, lasteren en smaden; tot groote ergernisse der ouderlinghen die present zijn ende niet hadden kunnen dencken dat het er onder de predicanten soo toe gingh.' Zeventig zonden van predikanten staan er maar liefst in het *Swart Register*. Ook de overheid krijgt er van langs, hoewel die tevens zijn werkgever is, want de staat betaalde de salarissen van de gereformeerde predikanten. Zestig zonden wrijft Hondius de overheid onder de neus. Zo ergerde hij zich aan de bordelen die in grotere steden soms door politiebeambten werden gerund. 'Kleine dieven hangt men en de groten laat men lopen.' Veel is er niet veranderd in de eeuwen sinds Hondius. Banken kopen vervolging voor hun misdaden af. De gepakte kruimeldief wordt veroordeeld. De spiegel die Hondius de bestuurders uit zijn tijd voorhield, kwam de goede man op lof enerzijds, maar vooral op heftige kritiek en zelfs vijandigheid te staan.

Johannes van den Berg becommentarieert in *Geschiede des Pietismus* (1993) het *Swart Register*. Hij noemt het een buitengewoon extreem voorbeeld van Voetiaans wetticisme – dat is een dwingend systeem van regels en vormen. In het Voorwoord verklaart Hondius 'dass die Aufdeckung', het opsporen, 'van de onreinheid in de ziel noodzakelijk is om de mens tot inzicht over zijn eigen treurige staat

en bekering te brengen.' Het register bevat, aldus Van den Berg, 'een merkwaardige mix van zware en lichte vergrijpen, van reële misstanden tot wat Luther 'Puppensünde' noemde.' Veel zonden die Hondius opsomt tonen aan hoe gemakkelijk het in de kringen van de nadere reformatie nagestreefde wetticisme tot volstrekte rigiditeit, starheid leidde. Aan de ene kant wordt corruptie van de elite klip en klaar genoemd, maar tegelijkertijd worden de armen op hun plaats gezet als zouden de standen bij goddelijke beschikking zijn ontstaan. Verwijten aan het adres van ouders, die om het overlijden van hun kind treuren, uit de mond van een predikant, zoals in het *Swart Register* beschreven, tonen een groot gebrek aan compassie. God heeft er een bedoeling mee. Daar mag de mens zich niet tegen verzetten.

Nieuw in vergelijking met andere zondespiegels zijn bij Hondius de systematische, alfabetische aanpak en de uitgesproken voorbeelden. Door de opgesomde praktische voorbeelden van zonden trachtte Hondius zijn gemeenteleden een gereformeerde levenshouding bij te brengen. Werden de meeste zondeboekjes uit de periode voor Hondius *Swart Register* geheel of gedeeltelijk overgenomen uit andere bronnen, vooral Engelse, het werk van Hondius staat op zichzelf. In zijn *Swart Register* krijgt het kwaad daarmee een puur Hollands-culturele context en wordt de onderliggende samenleving zichtbaar.

Andere zondespiegels

Hondius, en andere geestelijken die voor hem registers of zondespiegels schreven, vallen terug op de vroegchristelijke kerk. Johannes Castrianus (360-435) staat bekend als de eerste 'ordenaar' op dit terrein. Ook Augustinus en andere kerkvaders namen in hun boeken lijsten van zonden op. Castrianus nam de acht hoofdzonden als uitgangspunt: vraatzucht, ontucht, hebzucht, toorn, neerslachtigheid, lusteloosheid, ijdelheid en hoogmoed. Later en meer in protestantse kringen nam men de tien geboden als uitgangspunt. Oorspronkelijk waren de zondespiegels bedoeld voor intern gebruik in de kloosters. Ierse monniken namen de boekjes mee bij de kerstening van Europa. Vanaf de middeleeuwen komen de zondespiegels en boeteboeken voor als voorlopers van de biechtboeken. In schema's gaven deze de straf voor elke zonde. Ook in de gereformeerde kerk was Hondius' register niet uniek. Voor hem hadden andere piëtistische predikanten zich al aan

soortgelijke zonderegisters gewaagd. Josias van Houten, predikant in Zeeland, was een van hen. Hij schreef omstreeks 1620 *Kortewegh ofte Catechismus*. Daarin wordt een opsomming gegeven van zonden tegen de wet Gods. Voetius heeft het naderhand bewerkt en opnieuw uitgegeven als *Biegt-Boecxken der Christenen* (Amsterdam, 1664). Het beleefde niet minder dan acht herdrukken.

Enkele opvattingen van dominee Hondius

Met grote stelligheid veroordeelt Hondius de slavenhandel waaraan de directeuren van de West- en Oost-Indische Compagnieën, zijn eigen kerkgangers, zich schuldig maken. Gereformeerden die in mensen handelen zoals met koopwaar of met dieren, zondigen volgens Hondius, omdat het om mensen 'van een en dezelfde nature' gaat als zichzelf. Op het geld dat ze met hun onmenselijke handel verdienen, zal Gods zegen zeker niet rusten. Het zal de rechtschapen regenten en bewindvoerders van de beide handelscompagnieën in Hoorn als een gruwel in de oren geklonken hebben als zij dat op zondag van hun dominee vanaf de kansel te horen kregen. En het zal hem ongetwijfeld in conflict met de regenten in Hoorn hebben gebracht terwijl zijn standpunt allerminst progressief was maar vooral tweeslachtig. Joden, Arabieren en heidenen mochten zich wel aan de slavenhandel bezondigen, alleen lidmaten van de gereformeerde kerk dienden zich er verre van te houden. Geld gaat voor hen niet boven de menselijkheid. 'Soo behoorden nochtans de Gereformeerde Ledematen haer niet te besmetten met sulcken onbarmhertigen Koophandel, maer allesins te handelen in de vrees des Heeren, op dat het Geldt, datse winnen, haer niet tot een vloeck, maer tot een zegen magh gedyen.' Ook het nalaten van de kerstening van de bevolking van de koloniën is volgens Hondius een zonde. Door de kolonisatie kon het evangelie tot in de verste uithoeken van de wereld worden verkondigd. Een opdracht voor christenen. Een collega-predikant bekritiseert overigens het fanatisme waarmee Hondius 'onverdrotten op de poorten van Beëlzebub bonst.' Onchristelijk gedrag van kolonisten tegen de lokale bevolking werd veroordeeld. Temeer de predikanten die zich jegens indianen en andere heidenen misdroegen. De weigering tot liefdadigheid is volgens Hondius ook een gruwelijke zonde. Luiwammesen stelt hij de vlijtige mieren ten voorbeeld: 'Sondigen soodanige Menschen die Ledematen zynde nochtans haer tijdelijck Beroep, Ampt, Ambacht of Neringe niet waarnemen, niet oppassen maer achteloos zijn daer omtrent.

Sulcke Menschen zijn ergher als de Beesten, met name de Mieren, die in de Somer vergaderen datse in de Winter verteren.' Hondius preekt ook een beetje voor eigen parochie als hij diegenen hekelt die de erediensten verzuimen bij te wonen.

Titelpagina van een van de andere geschriften van dominee Hondius

'Sondigen soodanige Menschen, die Ledematen zynde, nochtans gewoon zijn de predicatien van Godts Woordt te versuymen: Hetwelk Paulus als sonde aenteeckent.' Ook zondagschenders krijgen er van langs. Niet minder dan veertig zonden zijn aan hen gewijd. Hondius noemt bijvoorbeeld de jacht op zondag, het vangen van vogels alsook het organiseren en bijwonen van hanengevechten. Pronkzucht wordt veroordeeld, het dragen van onkuise kleding gelaakt, evenals het kopen van kookboeken (om allerlei delicatessen te bereiden) en het ontduiken van belastingen. Zelfs het kerkorgel 'verloekt de mensen tot de gedachten van vleeschelijke lusten, sonder eens te zuchten tot Godt over syne sonden.' Uithuizigheid van vrouwen wordt gehegeld. Een eerlijke vrouw hoort binnenshuis te blijven, tenzij zij 'om den broodt-sack,' zelf de kost moet winnen. Verder dienen vrouwen

hun hoofd bedekt te houden. Schande is het dat sommige gereformeerde vrouwen niet aarzelen in het openbaar te vechten of te kijken. Hun gedrag is een aanfluiting van de kerkelijke gemeenschap. Als het mannen al niet is toegestaan voor vechtersbaas te spelen, hoeveel te meer vrouwen. Voorechtelijk geslachtsverkeer staat, het kon niet missen, op de verbodslijst. Het accepteren van voorechtelijk seksueel verkeer leidt tot seksuele bandeloosheid, schrijft Hondius. Niet alleen het morele aspect en de heiligheid van het door God ingestelde huwelijk worden als argumenten aangevoerd, maar ook heel concrete, praktische bezwaren worden aangedragen. De toekomstige vader kan nooit zeker weten of het huwelijk doorgaat, omdat derden

Gustave Doré, (1832-1883), Mozes daalt de berg Sinaï af met de Tafelen der Wet. Veel kunstenaars, zoals Michelangelo, beeldden Mozes met twee hoornjes af. Het misverstand is vermoedelijk ontstaan door een foutieve vertaling van de Bijbel door de vijfde eeuwse kerkvader Hiëronymus van Stridon. Bij Doré wordt Mozes door goddelijk licht omstraald

er bezwaar tegen kunnen inbrengen. Ook is het mogelijk dat de man voor de huwelijkssluiting overlijdt zodat het kind onwettig geboren wordt. Bovendien kan een voorechtelijke zwangerschap tot lasterpraat en ergernis in de kerkelijke gemeenschap leiden. Overspel en homoseksualiteit worden door de predikanten van de 'nadere reformatie' op één lijn gesteld. Beide worden door Hondius zwaar veroordeeld. 'Sodoms zonde en straffe of streng wraakregt over de vervloekte boosheid.'

Het vijfde gebod, eert uw vader en uw moeder, krijgt flinke aandacht. Kinderen kunnen op zestien manieren zondigen tegenover de ouders, maar het aantal zonden van ouders tegenover hun kinderen is

meer dan het dubbele, 35 in getal. 'Taback-drincken buyten noodt' is een zonde. Als medicijn mocht kennelijk wel worden gerookt. 'Maar dat sommigen rooken uit tijdverdrijf ofte voor vuyligheit der overtollige humeuren en cinckingen uyt het lichaam uyt te trecken opdat hetzelve met bier en wijn weder vervult werde – is uyt den boze.' Een apart hoofdstuk wijdt Hondius aan het lachen. Hij veroordeelt degenen die zichzelf en anderen vermaken met dwaasheid en onzin en die de spot drijven met de ernst van het leven terwijl de 'zonden in hun ogen schijnen'.

Op het punt van bestraffing van moord volgt Hondius letterlijk Voetius. Er geldt slechts één straf bij moord: de doodstraf. Ook tegen het kerkasiel verzet hij zich. Het kan niet worden geaccepteerd dat moordenaars zich in kerken, kloosters en op begraafplaatsen voor justitie verschuilen, waar zij in die tijd bescherming genoten.

Aan het eind van zijn lange zondelijst somt Hondius niet minder dan zeventig scheldnamen op waarmee gereformeerden te kijk worden gezet, zoals: neuswijse Christenen, Precysianen en Puriteynen.

Het effect van het Swart Register?

Geeft deze zondenspiegel een reëel beeld van de gang van zaken in de Hoornse samenleving in de tweede helft van de zeventiende eeuw? Hield Hondius met zijn Register zijn gehoor een ideaalbeeld voor ter stichting, of was het een persoonlijke kruistocht tegen het zedelijk verval in zijn stad? Was zijn aanpak succesvol? Immers, zonder die hoop zet iemand zich toch niet aan het verzamelen, catalogiseren en systematiseren van het totale zondecomplex zou je denken. Zou deze zeventiende eeuwse gedragscode voor goede gereformeerden hebben gewerkt? Of is het Hondius' *Swart Register* vergaan zoals sommige gedragscodes in onze tijd? Vormt het *Swart Register* nog een les voor ons steeds complexer, omvangrijker en ondoorgrondelijker wetssysteem waarvan de teneur meer lijkt te worden dat wat niet expliciet verboden is, is toegestaan? Zelfs als het voor ons gevoel over de rand is. Lao Tse, de Chinese wijsgeer wist het al: hoe meer wetten en decreten, hoe meer dieven en moordenaars. Misschien had dominee Hondius zich tot de tien geboden moeten beperken. Daarin wordt in feite alles benoemd. Interessante vragen. Zeker. Maar zonder zijn *Swart Register* had hij ons deze spiegel van de zeventiende eeuwse, ook Hoornse, samenleving bespaard en hadden wij ons hem vandaag de dag niet meer herinnerd. Al is het maar voor even.

Mozes met de Twee Tafels en daarop de Tien Geboden. Schilder onbekend, XVIIe eeuw. Olieverf op paneel. Afkomstig uit de voormalige Hervormde Kerk van Andijk-West. In bruikleen bij het Westfries Museum

Wie weiders in Hoorn weest het, ken vanzelf wel kefee. 't Witte Paerd' plak bai 't stasjon. 't Staat en el jare en hêle penenares van Horinees en buitenlui heurde deer zitte te opsteken, te handelen, te vergdren, te felsten, te rippeteren en gaan maar deur, Ja, ok te rippeteren, vraag dat maar an de ouwoere koorzangers die deer jare leden ien eivend in de week bai mekaar kwamme voor de zang en de gezelligheid.

D'r wier vanzelf draaf oefend voor de zingende mis van ankonde zundeg, maar van al dat zingen kregte ze 'n drouge keel, dat de stembande moeste op 'n toid smeerd worre met 'n biertje, 'n klaartje of wat aars. Ze wazze vroeger jare buitenshuis nooit zô erg koffiedrinkerig, dat konne ze thuis wel of. Maar op 'n keer had de dirigent zô maar meer zin an 'n koppie sukkelamelk, dat toe de kasteloin te bestellingsopnemen kwam, zee de maatslaander:

„Voor moin 'n koppie sukkela, Kees'. Nou had je toe nag gien automete, dat Geertje, de kasteloinvrouw, warme wat melk op, pakte de poelierbus en met 'n meent of wat kon de dirigent an de sukkela.

't Was bepaald 'n verlegen lekker koppie, want de man slikbekte er van. Deervan mekien dat weekster op niet allienidig de dirigent, maar ok nag 'n stik of wat kerbasse en -barritone sukkelamelk bestelde. „Grietverdulme", foeterde Geertje in de keuken, „je make op zô 'n menter puur overure", maar etengoed kwamme de melkkoker en de poelierbus weer opperdan en efsenterint zat 'n heel deêl van 't koor te slubberen an de heite sukkela.

'n Week later wazze er al tien sukkelammanne en wêér 'n week later docht Geertje: „Ik most de smulgers op vóór weze", dat ze had al vóór de pauze 'n heel blad met dampend sukkelalokke klaar manki.

Of 't ofsproken werk was, weest ik niet, maar toe kasteloin Kees de bestellings opnam, zee de dirigent: „'n Biertje, Kees'.

„Dat... gien sukkela deuze rois?"

„Nes, de âre week mekien'.

De koorzangers dochte bepaald; wat oos voorman doet, doens waai ok, dat gienien most an de sukkela. Onder de bedrouve stang de kasteloines pianoïdig achter de tapkas toe ze hoorde, dat ze voor niks an 't werk weest was. Maar poestig as ze was, skotterde ze nei de keuken, kwam al gauw terug met 'n dienblad vol dampende koppe, bleef bai de tapkas staan en bierde: „Meneer de dirigent, mag ik efkes 't woord?"

Dat mocht en 't was inienen stil in 't kefee. „As ik vragte mag", ging Geertje deur, „voor wat mis doent hij en je manne voor ankonde zundeg oefene?" „De mis van Perosi, Geertje", zee de dirigent heil braaf. „Mooi, en wat zoutwe je manne zegge as ze zundeg inienen de mis van weest ik wie zinge moeste..."

„Eh... wat bedoel je?"

„Ik bedoel maar, ik hew nou rekend voor sukkelamelk, dat jolle zelle 't nou drinke ôkt..."

JAN PANNEKEET

LEZERS SCHRIJVEN

Geachte redactie,

Enkele weken geleden kreeg ik bij gelegenheid van mijn verjaardag een aantal afleveringen van uw kwartaalblad van mijn zwager, die wel dacht dat ik als oud Horinees hier belang in zou stellen. Inderdaad, ik heb van de 15 exemplaren inmiddels de helft met grote interesse gelezen (verslonden).

Een artikel in aflevering 2 van 2012 over Het Witte Paerd heeft mijn bijzondere aandacht getrokken. De familie Kok heeft in de periode 1914-1939 'huishoudelijke hulp' gekregen van mijn grootmoeder (Elisabeth de Greeuw-de Haan, 6-2-1865, 20-2-1953), die sinds 1912 weduwe was. Aangezien er in die tijd nog geen pensioen bestond, moest zij om haar vier kinderen een werkhuis zien te vinden. Die heeft zij dus gevonden bij de familie Kok. Zij is dit tot hoge leeftijd blijven doen. In mijn herinnering tot aan het begin of misschien nog tot tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Maar waarom ik u deze mail stuur is het volgende. Bij de afsluiting van het artikel in het kwartaalblad wordt er om anekdotes over Het Witte Paerd gevraagd. Nadat ik uit Hoorn ben vertrokken (1958) kreeg ik van mijn schoonmoeder regelmatig krantenknipsels toegezonden uit het Noordhollands Dagblad van de streekschrijver Jan Pannekeet. En nu gaat een van die stukjes over Het Witte Paerd. Ik weet niet of dit na ruim twee jaar nog voor de redactie van belang is, maar vermakelijk is het in ieder geval wel.

Met vriendelijke groet,

Koos de Greeuw, Oldenzaal

NB

De heer De Greeuw is inmiddels lid van Oud Hoorn geworden!

Oproep

Trien de Haan-Zwagerman

Wie kan mij helpen aan meer informatie over mijn oud-tante Trien de Haan-Zwagerman (geb. Hauwert, 1891, overl. Hoorn, 1985), socialiste, vakbondsvrouw, stakingsleidster en strijdster voor seksuele hervorming? En over haar man Bart de Haan (1891-1967), machinist gemeentelijke gasfabriek, lid van KP in de oorlog en later lijsttrekker van de PSP

Hoorn? Beiden waren actief in de linkse vakbond NAS/PAS Hoorn, de Revolutionair Socialistische Partij (voor de oorlog) en later de PSP en Platte Thijs in Hoorn. In de oorlog was hun huis aan de Noorderstraat 12 een onderduikadres voor joden en Italianen. Voorts hadden ze dertig jaar een bureau voor voorbehoedsmiddelen en seksuele voorlichting (later Rutgershuis).

In het kader van een biografie ben ik op zoek naar verhalen, herinneringen, brieven, foto's, krantenknipsels etc. Bel met 06-52031701 of stuur een mail naar post@morgenstrand.nl. Alvast dank, Bart Lankester.

Van 1870-1936 was aan de Noorderstraat 10-12 Hotel Bellevue gevestigd

DE RESTAURATIE VAN DE BLOKKERPANDEN, BREED 22-24

PIETER MEIJERS *

Historie van de panden

Hoewel geen uitgebreid bouwhistorisch onderzoek is verricht kan toch een redelijk beeld van de historie van het pand worden geschetst. Die historie begint bij de aanleg van een stadsgracht die tegenwoordig het Breed is. Het water van het

kunnen we wel wat bij bedenken natuurlijk. De naam Smerig Horn is tot begin 19de eeuw gebruikt. De vroegste bebouwing van het Breed, tussen het Grote Noord en de Westerdijk, zal zijn ontstaan zodra de omwalling van de stad was aangelegd. Van die bebouwing uit de 14de en 15de eeuw resteren zeer waarschijnlijk geen bovengrondse resten meer, want uit historische bronnen is bekend dat bij de

Breed is volgens de Kroniek van Velius gegraven als onderdeel van de stadsomgrachting. Na 1426 werd het een gewone stadsgracht toen de stad zich verder uitbreidde. In die tijd werd het water het Smerighorn genoemd, oftewel de smerige hoek. De herkomst van deze naam is niet bekend, maar daar

grote stadsbrand van 1481 de bebouwing aan beide kanten van het Smerighorn volledig is verwoest. Lange tijd vormde het Breed één van de belangrijkste toegangswegen van de stad, zowel over land als over water. De gracht en de kaden waren aanvankelijk erg smal. In 1618 werden daarom de huizen aan de noordzijde afgebroken en 25 voet, oftewel ruim acht meter, naar achteren weer opgebouwd. Door deze stedenbouwkundige ingreep staan de huizen aan het Breed nu zo ver van elkaar af. Teneinde de toenemende verkeersdrukte te kunnen verwerken overkluisde men in 1665 het gedeelte van de gracht tussen het Grote Noord en het Nieuwe Noord.

Breed aan het begin van de vorige eeuw. Rechts met uitstalling de winkel van Blokker. De rechtergevel is al rechtgezet

Detail van Stadskaart van Blaeu, 1649, met het Smerighorn

* Pieter Meijers is bouwhistoricus en hoofd van het Bureau Erfgoed van de gemeente Hoorn. De tekst is gebaseerd op de presentatie die Pieter Meijers hield op de najaarsledenvergadering van 25 oktober 2014.

Opmnames tijdens de restauratiewerkzaamheden, met o.a. de zeventiende eeuwse muurstijlen en korbelen. Goed te zien is dat Breed 22-24 oorspronkelijk een dubbel-pand is geweest

16de eeuwse kaarsen-trekbak

Toen in 1741 na het uitbaggeren een deel van de kademuren van de nog resterende gracht instortte, werd het Smerig Horn gedempt en ontstond het huidige Breed.

Archeologisch onderzoek

Breed 22-24 bestaat, zoals de nummers aangeven, uit twee panden. De collega's van archeologie hebben vooraf aan de restauratie achter deze panden opgravingen verricht. Hierbij zijn onder andere oude funderingsresten opgegraven, mogelijk van een vroegere achtergevel. Verder zijn er twee bakstenen waterputten, een houten tonput (put gemaakt van een ton in de grond) en een beerput met een koepel gevonden. Een bijzondere vondst was een kaarsentrekbak uit de 16de eeuw en een verhard paadje met aan de rand afgezaagde botten die rechtop staan, een bottenstraatje dus, bijzonder! Een leuke metaalvondst is een gesneden mesheft in de vorm van mannetje met hoed afkomstig uit de 16de eeuw.

Inpandig is een sleuf gegraven voor het aanbrengen van een nieuwe riolering. Hiervoor is de bestaande betonvloer deels weggebroken. Aan de oostzijde van het pand kwam hierbij een kelder met tegels uit de 17de eeuw tevoorschijn. Eén kelderwand is voorzien van eenvoudige tegels met spinnenkoppen en spelende engeltjes. Aan de andere kant van de kelder zitten vroeg zeventiende-eeuwse polychrome tegels met bloemen. De vondst van het keldertje sluit aan op de bouwhistorische vondsten die gedaan zijn. Het huidige pand is vermoedelijk opgebouwd aan het begin van de 17de eeuw. Onderzoek aan de houtconstructies op de eerste en tweede verdieping heeft geleerd dat de bomen waaruit de houten balken zijn gezaagd, gekapt zijn in 1611 en 1618. We mogen daarom aannemen dat het pand 400 jaar geleden is gebouwd.

Bouwhistorisch onderzoek

Uit het bouwhistorisch onderzoek is verder gebleken dat het huidige Breed 22-24 bestaat uit twee panden die gelijktijdig zijn gebouwd met gemeenschappelijke constructies; tweelingpanden dus. Tweelingpanden zijn vaak gebouwd als één groot pand met in het midden een gemetselde muur, aan de vensterindelingen van de gevel kun je dat zien. Daar kennen we in Hoorn enkele voorbeelden van, maar dit tweelingpand is bijzonder. Bij dit pand is namelijk sprake van twee afzonderlijke panden met eigen voor- en achtergevels maar wel met gemeenschappelijke vloerbalken die doorlopen over beide panden. Een beetje een mix dus.

Op de foto is zichtbaar dat het pand uit twee bouwdelen bestaat. De vloerconstructies lopen door maar er staan wel twee kappen op.

De panden Breed 22-24 onderscheiden zich in de gevelwand van het Breed door de grotere hoogte dan de omringende bebouwing. Vergelijkbare tweelingpanden gelegen aan het Grote Oost zijn veel lager. Mogelijk is het tweelingpand oorspronkelijk ook lager geweest en is het in de 17de eeuw verhoogd. Er zijn echter nog geen harde aanwijzingen voor een verhoging gevonden. Door dendrochronologisch onderzoek wordt geprobeerd vast te stellen of de eikenhouten constructie op de begane grond veel ouder is dan de grenen constructies van de verdiepingen en de kappen.

Zeventiende-eeuwse constructies

Op de foto's zijn enkele onderdelen van de zeventiende-eeuwse constructies te zien. Binnen de gemetselde bouwmuren staat een houtskelet met in het midden een muur die doorliep tot en met de tweede verdieping. Het houtskelet bestaat uit muurstijlen, vloerbalken en korbelen. Dat zijn de schuine balken of schoren in de hoeken.

Breed, eind 19de eeuw. Rechterpand met 17de eeuwse gevel

Deze constructies zijn op de begane grond en op de eerste en tweede verdieping aanwezig. Het verschil zit in de toepassing van sleutelstukken. Deze sierlijk bewerkte eikenhouten onderdelen zijn alleen op de begane grond aanwezig. Dat was overigens gebruikelijk in die tijd, de begane grond werd rijker uitgevoerd dan de verdiepingen die in eerste instantie vooral als opslag dienden.

Kadastrale minuutkaart 1823

De kadastrale minuutkaart uit 1823 geeft een betrouwbare weergave van de individuele huizen

en percelen in die tijd. Op de kaart is te zien dat het huidige pand Breed 22-24 is opgesplitst in twee afzonderlijke eigendommen. Het rechter deel is in bezit van Jan van Hinten, smid van beroep. Het linker deel is op dat moment in bezit van Arie Bakker die het beroep grutter uitoefende. Achter de woningen op het binnenterrein staat een vrijstaand gebouw waar een koperslagerij in was gevestigd, van Nicolaas Janz. Messchaert. Hij was tevens eigenaar van het naastgelegen pand Breed 26 waarin hij een ijzerhandel had. Dat laatste is interessant voor het vervolg maar eerst nog even iets over het gebouw.

Omdat Breed 22-24 wel als tweelingpanden zijn gebouwd maar vermoedelijk direct in afzonderlijk eigendom zijn geweest, hebben ze hun eigen bouwgeschiedenis. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar op de historische prent uit het eind van de 19de eeuw, waarop helemaal rechts de beide panden te zien zijn. Het linkerpand heeft zijn huidige voorgevel al, maar wel een eigen winkelpui op de begane grond. Het rechterpand heeft nog zijn 17de eeuwse topgevel die op vlucht staat of naar voren is gezakt. Ook dit pand heeft een eigen winkelpui. Een dergelijk beeld met allemaal kleine winkeltjes past bij het eind van de 19^e eeuw, een tijd waarin bestaande

Gesneden mesheff in de vorm van mannetje met hoed afkomstig uit de 16de eeuw

Bij archeologisch onderzoek en opgravingen kwamen onder meer oude funderingsresten van een vroegere achtergevel en een kelderwand met tegeltjes tevoorschijn

woonhuizen werden verbouwd tot winkelruimte in de voorkamers.

In 1903 kocht Blokker nummer 24 erbij en maakte op de begane grond een grote winkel. Voor deze winkel was een nieuwe winkelpui over de gehele breedte nodig. Vermoedelijk heeft Blokker bij de verbouwing, of is kort daarvoor, nummer 22 gerenoveerd en van een nieuwe voorgevel voorzien. Op de foto op blz. 176 is ook zichtbaar dat de beide gevels recht staan en een gemeenschappelijke gootlijst hebben gekregen. De raamindelingen zijn echter nog wel verschillend, het rechter deel is zelfs

wat ouderwets met roedenverdelingen. Het waren op de verdiepingen dus nog steeds twee verschillende panden. Begin 19de eeuw werden de kozijnen en ramen vernieuwd en op elkaar afgestemd. In de tijden dat er nog geen reclameverordening was konden de gevels mooi als reclamebord fungeren. Kom daar nu maar eens om.

Na Blokker

In de jaren twintig van de vorige eeuw vertrok de firma Blokker uit het pand en is het verkocht. In 1936 werd het dubbelpand als garagebedrijf ingericht en kwam er een grote pui met garagedeuren in de gevel. De laatste jaren diende de ruimte als antiekwinkel.

De bovenverdiepingen stonden grotendeels leeg en vanaf de jaren tachtig werd het pand nauwelijks of niet onderhouden. Op een gegeven ogenblik moesten de achtergevels gestut worden en zo heeft het pand meerdere jaren gestaan. De aangebrachte stutten ter plaatse van de achtergevel bleken bij opname van het pand in een dusdanig slechte conditie dat de aannemer in allerijl de achtergevel opnieuw moest stutten. De stutten werden dus

Situatie voor het begin van de restauratie

Breed 22-24, de eerste Blokkerwinkel

Foto rechts: De winkel nu met een replica van de oorspronkelijke winkelpui

gestut!

In 2010 vond overleg plaats tussen de firma Blokker en Bureau Erfgoed over de mogelijke aankoop van het pand dat uiteraard als de eerste winkel van Blokker cultuurhistorische waarde heeft. Om prijsopdriving te voorkomen heeft de firma Blokker Nic Wit van Aannemingsbedrijf Wit te Wognum als tussenpersoon ingeschakeld voor de aankoop. Vervolgens mocht Wit de restauratie uitvoeren.

Interieur

Het pand was in de loop der jaren een rommeltje met allerlei aan- en inbouwsels geworden. Na aankoop werd het pand daarom eerst gestript van alle inrichting als voorbereiding op de restauratie. De aannemer ontdekte daarbij dat het pand eigenlijk een kaartenhuis was geworden. De voor- en achtergevels stonden min of meer los van de constructies in het pand, die ook flink waren aangetast. De dragende middenmuren waren grotendeels verwijderd, evenals een deel van de houten korbelen*. Het rechter pand was al zodanig verzakt dat er bijna 40 cm hoogteverschil zat tussen de voor- en achtergevel. De achtergevels dienden in hun geheel vervangen te worden. Omdat de achtergevels geheel vernieuwd dienden te worden kon er bouwhistorisch onderzoek worden verricht. Pas toen ontdekten we voor het eerst dat de panden tweelingpanden waren; in de achtergevel zat namelijk nog een complete houten puibalk, die over de gehele breedte doorliep, wat heel bijzonder is. Deze puibalk was voorzien van keperbogen en behoorde bij een groot zeventiende-eeuws kozijn. In het midden was bewust een dubbele stijl geplaatst voor de woningscheidende wand.

Volgens de oorspronkelijke bouwplannen zou deze puibalk verdwijnen omdat de gevel vernieuwd moest worden. In samenwerking met John Wit van Aannemingsbedrijf Wit is het gelukt de balk in zijn geheel te demonteren en te restaureren. Om de aanwezigheid van de historische puibalk te benadrukken is in overleg met de firma Blokker deze puibalk als bovenlicht getransformeerd, waarvoor de nieuwe achterbouw iets verlaagd moest worden.

Winkelpui

De restauratie leverde grote verhuurbare ruimten op. Maar een verhuurbare ruimte heeft ook een

* schuinstaande balk die de spantbalk ondersteunt.

De nieuwe winkelpui naar de situatie aan het begin van de vorige eeuw. Boven de deur het bordje met als tekst dat Blokker Holding voor de restauratie van dit pand van Vereniging Oud Hoorn de monumentenprijs 2014 ontving

mooie winkelpui nodig. Tijdens het eerste overleg met de firma Blokker en Bureau Erfgoed waren twee belangrijke afspraken gemaakt. Allereerst mochten de achtergevels geheel nieuw worden opgetrokken en in de tweede plaats zou de historische winkelpui worden teruggebracht. Bijzonder is natuurlijk dat die historische winkelpui er slechts 33 jaar heeft gestaan, de pui met de garagedeur heeft veel langer gefunctioneerd, namelijk bijna 90 jaar! Hoewel misschien historisch minder verantwoord omdat die garagedeur veel langer in het pand heeft gezeten is het een aanwinst voor het Breed dat voor die oude winkelpui is gekozen.

Tot slot

Dit tweelingpand uit het begin van de 17de eeuw is gerestaureerd met respect voor de afzonderlijke bouwgeschiedenis van beide bouwdelen. De verschillen in het metselwerk van de voorgevels zijn niet verwijderd maar zichtbaar gelaten. De houtconstructies zijn met vakmanschap hersteld en bijzondere details zijn gebleven. De historische winkelpui is gereconstrueerd en de daken worden weer gesierd door loden pironnen. Zoals de foto toont zijn deze pironnen in de Hoornse traditie voorzien van jaartal en de kenmerkende loodcirkels, dat met dank aan Bert de Boer van Gisa Installatietechniek die dit kosteloos heeft gedaan. Met deze restauratie is de relatie tussen Blokker en Hoorn na ruim honderd jaar opnieuw bevestigd.

Een van de nieuwe pironnen

JACOB BLOKKER Pz. (1874-1944)

Hoorns Biografisch Woordenboek

In 2013 schonk Cor Entius, gepensioneerd geschiedenisleraar, een map met documentatie die hij over bekende Horinezen verzameld had, aan de Vereniging Oud Hoorn. Dit was voor de vereniging aanleiding een werkgroep op te richten die tot doel heeft om o.a. met behulp van deze documentatie een Hoorns Biografisch Woordenboek voor de verenigingssite samen te stellen.

Om in het woordenboek opgenomen te worden, moet een persoon aan enkele voorwaarden voldoen:

1. Hij/zij is in Hoorn geboren of heeft er enige tijd gewoond.
2. Hij/zij heeft op een of ander gebied (politiek, sport, kunst, wetenschap, etc.) iets voor stad of land betekend.
3. De betreffende persoon is overleden.

Regelmatig zullen aan het woordenboek nieuwe artikelen worden toegevoegd. Af en toe zullen artikelen van gastschrijvers daarbij zijn. Voor op- en aanmerkingen houdt de werkgroep zich aanbevolen. Reacties kunnen worden gemaïld via info@oudhoorn.nl. Behalve van bovengenoemde documentatiemap en de in de artikelen genoemde bronnen maakt de werkgroep gebruik van de documentatie die archivaris Leo Hooegeven de afgelopen 35 jaar heeft verzameld en die zich momenteel bevindt bij het Bureau Erfgoed van de gemeente Hoorn. Om dubbel werk te voorkomen onderhoudt de werkgroep contact met de Commissie Geschiedschrijving van het Westfries Genootschap.

Dit artikel over Jacob Blokker Pz. is het eerste dat in het Kwartaalblad wordt gepubliceerd. Regelmatig zullen biografische schetsen die recent op de website zijn geplaatst in het Kwartaalblad worden gepubliceerd. Op de website staan al interessante korte biografieën van Bleijs, Maarten Houttuyn, Bontekoe, dominee Sapma en een tiental andere bekende inwoners van Hoorn. Voldoende aanleiding dus voor een regelmatig bezoek aan de website.

FRANS KWAAD

Jeugd en eerste winkel

Jacob Blokker Pz., zoals hij zichzelf altijd noemde ter onderscheiding van andere Blokkers in Hoorn, werd in 1874 geboren in Hoorn als zoon van een smid. De smederij van zijn vader was gelegen aan de Spoorstraat 6. In dat pand herinnert nog een ingemetselde steen met de datum 17/12 1877 aan Jacob Blokker. Na zijn lagere schooltijd ging Jacob als leerling-smid werken in het bedrijf van zijn vader. Na enkele jaren begon Jacob kleine landbouwgereedschappen te verkopen op de markten in Hoorn en Purmerend. Deze handel liep zo goed, dat hij daags na zijn huwelijk in 1896 met Saapke Kuiper een eigen winkel opende op het adres Breed 22 in Hoorn. Het pand was eigendom van zijn vader die het speciaal voor zijn zoon en schoondochter had gekocht. De zaak van Jacob en Saapke kreeg de naam 'De Goedkoope IJzer- & Houtwinkel'. In 1903 werd het naastgelegen pand Breed 24 gekocht om de winkel te kunnen uitbreiden.

Boeren waren gewend om hun gereedschap te kopen op de markt of van langskomende handelaren, of lieten die maken bij de plaatselijke

smid. Met de 'Goedkoope IJzer- en Houtwinkel' probeerde Jacob Blokker deze traditie te doorbreken. Hij verkocht alles wat een boer of tuinder aan metalen of houten voorwerpen nodig kon hebben voor zijn bedrijf, vanaf de ring in de neus van de stier tot ijzeren spaden, schoffels, houten hooivorken, draad, gebruiksvoorwerpen voor de zuivelbereiding, kippengaas en dakvilt. Daardoor kwam de bijnaam *Japie Kippengaas en Saartje Dakvilt* voor de zaak in zwang. Later kwamen daar allerlei schoonmaakmiddelen zoals borstels, zwabbers, ragebollen, luiwagens, andere huishoudelijke artikelen en keukengereedschappen, zoals emaillen pannen bij. Emaillie was in die tijd nog maar kort bekend en betekende een revolutie in de keukenbranche. Poetsen was niet meer nodig. Jacob Blokker boorde daarmee naast de boeren een tweede klantengroep aan, die van de huisvrouwen. Hij hanteerde vaste, lage prijzen en verkocht uitsluitend tegen contante betaling. Zijn lage marges moesten leiden tot hoge omzetten en een goed bedrijfsresultaat.

Uitbreiding tot zes winkelpanden in Hoorn

In de jaren tot 1923 werden nog vijf panden aan het Breed gekocht om daar verschillende

artikelen uit het rijke assortiment aan ijzer- en houtwaren en ook kachels te kunnen verkopen. De landbouwgereedschappen werden verkocht in de panden Breed 12 en 14, de kachels aan de overzijde op Breed 17. In de wintertijd stonden daar zo'n 600 kachels in voorraad. In het voorjaar werden die omgewisseld voor kinderwagens. Aan de Dubbele Buurt en in de Slijksteeg beschikte Jacob voorts over drie pakhuizen voor de opslag van zijn kachels. Op het adres Breed 52 werd begonnen met de verkoop van artikelen zoals aardewerk, glas, porselein (zgn. diggelengoed) en meer luxe huishoudelijke artikelen. Dat was het 'Speciaalhuis' van Blokker, gericht op de Hoornse chic. Met de komst van de elektriciteit rond 1919 werd het assortiment successievelijk uitgebreid met apparaten als elektrische theelichtjes, strijkijzers, melkkokers en broodroosters. De landbouwpoet werd met de opkomst van de gemechaniseerde landbouw en de daarbij behorende grote machines afgebouwd. Dat was een duidelijke keus die zou leiden tot Blokker als speciaalzaak in huishoudelijke artikelen zoals we het nu nog kennen.

GETROUWD :
JACOB BLOKKER
 en
SAARTJE KUIPER,
 die mede namens wederzijdsche Familie hunnen hartelijken dank betuigen voor de vele blijken van belangstelling bij hun Huwelijk onderzonden.
 Hoorn 24 April 1896.

Winkels in Hoorn op de adressen:

Breed	12	(1921)
Breed	14	(1908)
Breed	17	(1908)
Breed	22	(1896)
Breed	24	(1903)
Breed	41	(1923)
Breed	52	(1921)
Nieuwe Noord	52	(1931)

Jacob maakt reclame voor zijn zaak door op ruime schaal grote advertenties te plaatsen in 'De Nieuwe Courant', een advertentieblad voor West-Friesland. Deze tot dan toe ongekennd agressieve wijze van adverteren leidde tot soms felle reacties van zijn concurrenten. In hun advertenties maakten ze Jacob zelfs een keer uit voor leugenaar. Jacob was vindingrijk en wist ook met ludieke acties in de straten van Hoorn de aandacht van potentiële klanten op zijn winkels te vestigen, zoals door de projectie van films op de gevels aan de overzijde van Breed 12-14 en een echte waterval op het Breed.

Nieuwbouw op de hoek van het Breed en de Veemarkt

In 1920 werd voor 12.125 gulden een oud pothuis aangekocht op de hoek van het Breed en de Veemarkt. Het werd direct na aankoop in 1921 gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw

volgens een ontwerp van architect Cramer. Het was de eerste winkelzaak in West-Friesland met een lift. De nieuwe winkel werd geopend in 1923. Jacob en zijn vrouw waren toen bijna vijftig. De panden Breed 14, 17, 22 en 24, gelegen buiten het Hoornse winkelrondje, werden vervolgens afgestoten. Breed 12 bleef in bezit bij Blokker. Het pand werd in 1971 bij het 75-jarig bestaan van Blokker na restauratie aan de Vereniging Oud Hoorn geschonken. Het gezin Blokker verhuisde van Breed 22-24 naar het woonhuis naast de nieuwe winkel aan de Veemarkt. Nu waren alleen in het pand Breed 52 en in de nieuwbouw op Breed 41 nog Blokkerwinkels gevestigd. Deze panden waren wél gelegen aan het Hoornse winkelrondje. In 1924 werd de zaak omgezet in de 'NV De Goedkoope IJzer- en Houtwinkel Jacob Blokker Pz.' Breed 52 is pas veel later definitief afgestoten, en op Breed 41 is tot op de dag van vandaag een winkel van het Blokkerconcern gevestigd. In 1944 is Breed 41 inwendig verbouwd en uitgebreid door bijtrekking van het naastgelegen woonhuis van Blokker aan de Veemarkt.

In de jaren 1897 tot 1906 kregen Jacob en Saapke twee dochters en vier zoons, alle zes geboren op het adres Breed 22-24. Uit de zelfstandige winkels van de vier zoons is later de NV Gebr. Blokker voortgekomen.

Het gezin valt uiteen

In 1926 overleed plotseling de vrouw van Jacob, Saar, pas 52 jaar oud. Daardoor leek het gezin uiteen te vallen en leek het vuur in het koopmanschap van Jacob langzaam te doven. De vier zoons vertrokken uit Hoorn. Albert werd chef bij Duveen in Amsterdam, nam daar ontslag, kwam weer terug naar Hoorn, maar vertrok in 1929 naar Nederlands Oost-Indië. Na het vertrek van Albert kwamen de drie andere broers ook bij Duveen in dienst. Jacob bleef alleen achter in Hoorn. In 1929 bood hij plotseling via zijn notaris de winkel op Breed 41 te koop aan. Een makelaar in Alkmaar was de gegadigde, en voor 40.000 gulden werd de koop gesloten. Toen Jacob echter hoorde dat deze makelaar een stroman was die optrad namens Blokkers grootste concurrent, Offringa, Hart & Co, legde hij 22.500 gulden op tafel om het verkoopcontract ongedaan te maken en zette hij de zaak alsnog voort.

Gevelsteen Spoorstraat 6

Jacob Blokker Pz. voor zijn winkel, ca 1910

Nieuwe start: de Gebr. Blokker slaan hun vleugels uit buiten Hoorn

In 1931 hertrouwde Jacob met Sjaan van Oort en met nieuw elan deed hij weer zaken. In feite een herstart. Maar het was crisistijd. De zaken gingen

slecht. Niet alleen in Hoorn maar ook elders dreigde economische rampspoed. Een kwart van de Nederlandse bevolking raakte werkeloos en moest leven van de 'Steun', een soort bijstandsuitkering. De 'Speciaalzaak' op Breed 52 werd opgeheven. Het pand werd verhuurd. Toch opende zoon Jacob jr. in 1932 in Utrecht de eerste Blokkerzaak buiten Hoorn. Daarna volgde Koos in 1933 met een winkel aan de Ceintuurbaan in Amsterdam en Piet in 1934 met een zaak in Haarlem, ieder voor eigen rekening, met een klein startkapitaal, geleend van oom Albert Groot. Van oom Albert was ook het idee dat de drie broers niet individueel, maar onder de naam Gebr. Blokker hun zaken moesten voeren, om op die manier lagere inkooprijzen te kunnen bedingen bij leveranciers. De broers zelf voelden in eerste instantie niet veel voor dit idee. Ze wilden liever onafhankelijk van elkaar laten zien een eigen bedrijf tot een succes te kunnen maken en een eigen weg te kunnen gaan qua winkelinrichting, prijsstelling en assortiment. Ze besloten wel een soort inkoopcombinatie te vormen. Jacob Blokker zelf dreigde intussen failliet te gaan als gevolg van het wurgcontract dat hij had gesloten na ontbinding van het verkoopcontract in 1929: hij mocht veel artikelen niet onder een bepaalde prijs verkopen en bij verkoop moest hij zijn zaak eerst aanbieden aan zijn concurrent. Toen een faillissement dreigde, saneerde zoon Albert die in Nederlandsch-Indië werkte, de schulden. Albert die eigenlijk liever in Indië was gebleven, kwam terug naar Nederland om vaders zaak over te nemen, met de bedoeling na enige tijd weer terug te gaan naar Indië. Vader trok zich terug en in 1936 werd officieel de vennootschap onder firma Gebr. Blokker opgericht. De winkels van de broers werden bij de nieuwe firma ondergebracht. Albert

bleef definitief in Nederland als vierde firmant. Het 'Speciaalhuis' op Breed 52 werd weer in gebruik genomen. De stap van Albert om de schulden over te nemen en af te betalen was cruciaal voor het voortbestaan van Blokker en heeft Albert veel goodwill en een uitstekende reputatie opgeleverd onder leveranciers en andere zakenrelaties.

In 1936, op 62-jarige leeftijd, trok Jacob, slecht ter been, zich terug uit de zaken in Hoorn en ging in Haarlem wonen. In 1944 overleed hij in Haarlem en werd op 17 januari 1944 begraven in Hoorn. De winkel aan het Breed 41 in Hoorn werd vanaf 1936 voortgezet door zoon Koos.

Deze overleed in 1945. Zijn vrouw Alie Dijkstra zette tot haar dood in 1971 zelfstandig de zaak voort onder de naam 'Fa. Wed. Blokker', buiten de Blokker-onderneming. Daarna nam haar dochter Sary die al jaren in de winkel werkte, de zaak over, later met een franchiseovereenkomst met de Gebr. Blokker. Veel oudere Horinezen zullen zich Sary Blokker en haar man Bob Jongman nog herinneren. Voor de oorlog werd (in 1937) nog één nieuwe Blokkerzaak geopend, aan de Middenweg in Amsterdam. In 1943 volgde de Kinkerstraat en na de oorlog nog diverse andere zaken in Amsterdam, in 1951 een in de Kalverstraat en de tiende in 1953 aan het Damrak in Amsterdam. In 1952 werden de zaken ondergebracht in de Gebr. Blokker N.V.

Zeefdruk van Breed 12, door Christiaan Heidenrijk, 2007

Dit was de eerste fase van de opmars naar de grote winkelketen die Blokker nu is, met 836 vestigingen in Nederland, België, Luxemburg en Suriname. Daarnaast is de Blokker Holding opgericht die actief is in 12 landen en waarin een 15-tal andere winkelketens zijn opgenomen, o.a. Bart Smit, Leen Bakker, Xenos, Intertoys, Overvecht. In 1996 is op korte afstand van Breed 41 een beeldje, voorstellende twee winkelende vrouwen, geplaatst met het opschrift 'NAAR BLOKKERTJE TOE', een geschenk van Blokker aan de gemeente Hoorn. Het beeldje is gemaakt door beeldhouwster Karin Beek.

In december 2013 is in opdracht van de eigenaar, de Blokker Holding, door Aannemingsbedrijf Wit uit Wognum een begin gemaakt met de restauratie van het pand Breed 22-24. Het pand is een gemeentelijk monument, maar het was sterk vervallen. Het stond jaren leeg. De restauratie is eind 2014 afgerond. Voor deze restauratie kreeg Blokker Holding in de najaarsledenvergadering van Vereniging Oud Hoorn de jaarlijkse monumentenprijs.

Naar Blokkertje toe. Beeld op de kop van de Veemarkt

Biografische gegevens

Geboren: 28 januari 1874 aan de Spoorstraat 6 in Hoorn, waar zijn vader een smederij had (later overgenomen door Schneiders).

Ouders: Pieter Blokker en Maartje Mol.

Getrouwd: 24 april 1896 te Hoorn met Saar (Saapke) Kuiper, dochter van Kuiper, kaaswinkel aan het Gerritsland, overleden in 1926.

Hertrouwd: 1931 te Hoorn met Sjaan van Oort, overleden in 1975.

Kinderen: Maartje, 1897; Maria Frederika, 1898; Pieter, 1901; Koos, 1903; Jacob, 1904; Albert, 1906.

Verhuisd: 1936 van Hoorn naar Haarlem.

Overleden: 13 januari 1944 te Haarlem.

Begraven: 17 januari 1944 te Hoorn.

Beroep: winkelier en grondlegger van het Blokker concern, grootwinkelbedrijf in huishoudelijke artikelen.

Bronnen:

- Raat, J., 2012. Blokker, Jacob (1874-1944) - Grondlegger van het Blokker BV concern. Westfries Biografisch Woordenboek.
- Povée, H., 1996. *De eeuw van Blokker, 100 jaar huishoudbranche in Nederland*. Uitgeverij Thoth, Bussum, 287 pp.
- Rijswijk, H., 1977. 'Er is maar één, zegge één Jacob Blokker Pz.', *West-Frieslands Oud en Nieuw*, 44, pp. 145-162.

DE ROOHANDT

FRANS KWAAD

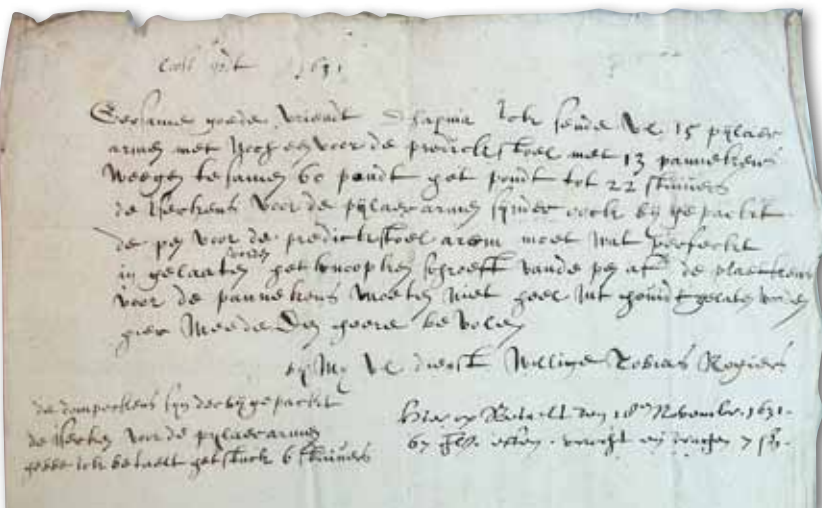
Velius beschrijft in zijn Kroniek van Hoorn, hoe in 1625 een remonstrantse schuilkerk werd ingericht in een mouterij of bierbrouwerij, genaamd de 'Roohandt', en hoe deze kerk vervolgens weer werd ontruimd. Vrij naar Velius (Kroniek van Hoorn, hertaling, pp. 768-769): *De remonstranten hadden in de herfst van 1625 het huis genaamd 'de Roohandt' gekocht van de eigenaar, met de daarachterliggende mouterij. In het begin van 1626 begonnen zij het in te richten als plaats om te preken door er banken en andere zitplaatsen neer te zetten, maar dit werk werd ongedaan gemaakt door ingrijpen van hoger hand naar aanleiding van een klacht van de contraremonstranten. De banken en wat er verder in aangebracht was, werden in opdracht van het stadsbestuur afgebroken en naar de kapel van het Ceciliaklooster, een van de stadsmagazijnen, gebracht. Aan de poort van de mouterij werd een slot gehangen om voor de remonstranten de toegang onmogelijk te maken.*

Gevelsteen de Roohandt,
Gedempte Turfhaven 34
(Bron: gevelstenen.net)

Toen de stadsbestuurders zich enige jaren later wat minder star opstelden, in navolging van prins Frederik Hendrik, konden de remonstranten in 1631 hun kerk weer in gebruik nemen, nog steeds als schuilkerk. In 1630 werd Dominicus Sapma, die van 1614-1619 ook al predikant in Hoorn was geweest, leraar van de remonstrantse gemeente in Hoorn. Op 19 oktober 1631 wijdde hij het kerkgebouw van de remonstranten in.

Dit artikel gaat over de vraag, waar de mouterij en het huis 'de Roohandt' lag, dat Velius noemt en waarin de remonstrantse schuilkerk werd gevestigd. Velius kende het huis 'De Roohandt' uit

Een van de briefjes aan
Grietje Sapma uit 1631

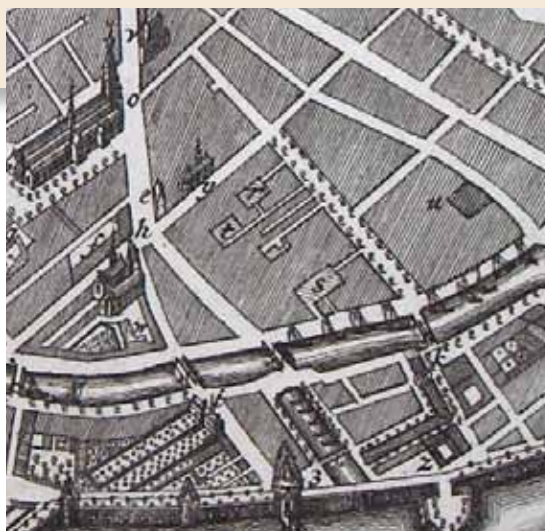
eigen aanschouwing - hij overleed in 1630 -, maar de locatie ervan vermeldt hij niet in zijn Kroniek van Hoorn. Uiterwijk (1983) noemt in haar artikel over Hoornse bierbrouwerijen koopakten uit 1698, 1737, 1749, 1777, 1785, 1798, 1804 van aandelen in een brouwerij, genaamd 'De roode Hant', die was gelegen op het Baatland aan de haven van Hoorn.

In geen van die koopakten is sprake van een kerk in de gebouwen van de brouwerij. Het is dus wel zeker, dat er in de periode van enige tijd vóór 1698 tot 1804 geen remonstrantse kerk was gevestigd in de brouwerij 'De roode Hant' op het Baatland. Waar lag die kerk dan wel? Van der Knaap (2004) situeert de remonstrantse kerk in een mouterij 'De roode Hant' die zou zijn gelegen aan de Ramen in het centrum van Hoorn. Hij noemt als aanwijzingen voor deze locatie de naam 'Arminiaanse Glop' voor een straatje ter plaatse en een gevelsteen uit 1630 met een naar boven wijzende hand in het pand Gedempte Turfhaven 34. De Arminianen waren de aanhangers van Arminius en vertegenwoordigden de gematigde richting onder de gereformeerden, die bij de Synode van Dordrecht buiten de kerk werden gezet. Vreemd is wel, dat het Arminiaanse Glop aan de oostzijde van de Ramen ligt en het huis waarin zich (thans) de gevelsteen bevindt aan de westzijde ervan. De locatie Ramen is overgenomen in de hertaling (2007, noot nr. 33, p. 768) van de Kroniek van Velius. Volgens Van der Knaap is de kerk aan de Ramen waarschijnlijk in gebruik gebleven tot 1815. De vraag rijst: lag er aan de Ramen dan een tweede brouwerij met de naam 'De Roode Hant'? Overbeek (2008, pp. 40, 213, 216) veronderstelt dat de eigenaar van de brouwerij 'De Roode Hant' (op het Baatland) aan de Ramen een tweede pand had (eveneens met de naam 'De

Roohandt'), waar het graan voor de bierbereiding werd gemout en waar hij misschien zelf woonde. Hiervoor is (nog) geen bewijs gevonden. Tirion tekent op zijn plattegrond van Hoorn uit 1743 tussen de oostzijde van de Ramen en de Turfhaven een remonstrantse kerk in, aangeduid met de letters. Onlangs (juni 2014) zijn door de schrijver van het artikel in het Westfries Archief te Hoorn twee briefjes uit 1631 aangetroffen, gericht aan Grietje Sapma. Blijkens de inhoud waren de briefjes afkomstig van een leverancier en behoorden ze bij twee zendingen benodigdheden voor de kerk. De adressering van de briefjes luidt: 'Deze brief sal men bestellen aan Grietje Sapma op de turfhaven in de roo handt tot hoorn'. De gevonden briefjes en de kaart van Tirion maken het wel zeker dat de remonstrantse kerk in de Roohandt aan de Ramen gevestigd is geweest. Aangenomen moet worden, dat de gevelsteen met de wijzende hand – als deze bij de remonstrantse kerk heeft behoord – later is verplaatst naar het pand Gedempte Turfhaven 34, gelegen ten westen van de Ramen. Overbeek (2008, p. 40) wijst op een andere mogelijke verklaring van de plaats van de gevelsteen. In de 17e en 18e eeuw heeft aan de westzijde van de Ramen ter plaatse van huisnummer 35 de doopsgezinde kerk 'De Plemp' gestaan. Gedempte Turfhaven 34 staat in verbinding met Ramen 35. De steen zou dus bij de kerk 'De Plemp' kunnen hebben behoord. Of bij een van de vele andere schuilkerken in dit deel van Hoorn. De precieze betekenis van de voorstelling op de steen is niet met zekerheid bekend. Overbeek (p. 217) vermoedt een godsdienstige betekenis. De zon zou

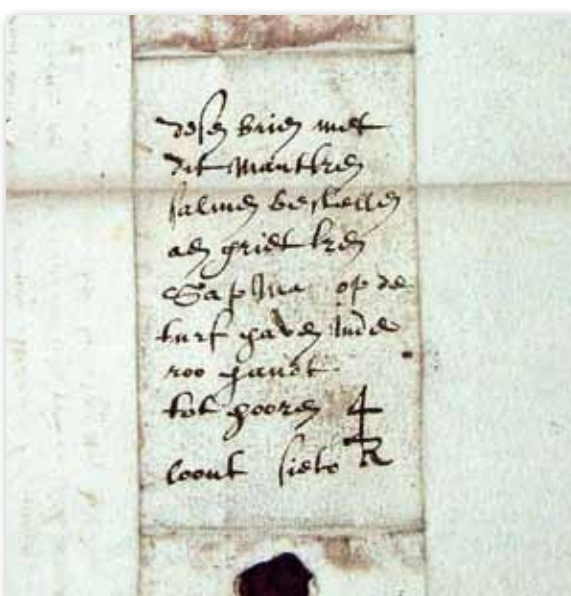
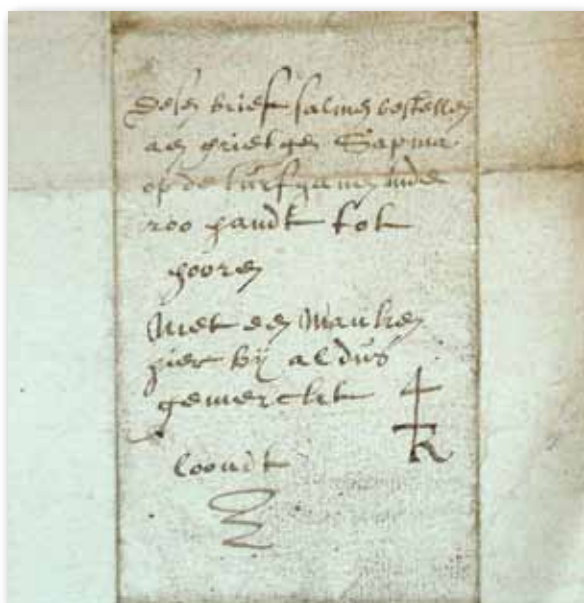

Fragment van de plattegrond van Hoorn door Tirion uit 1743. De letter S markeert de plaats van de remonstrantse kerk

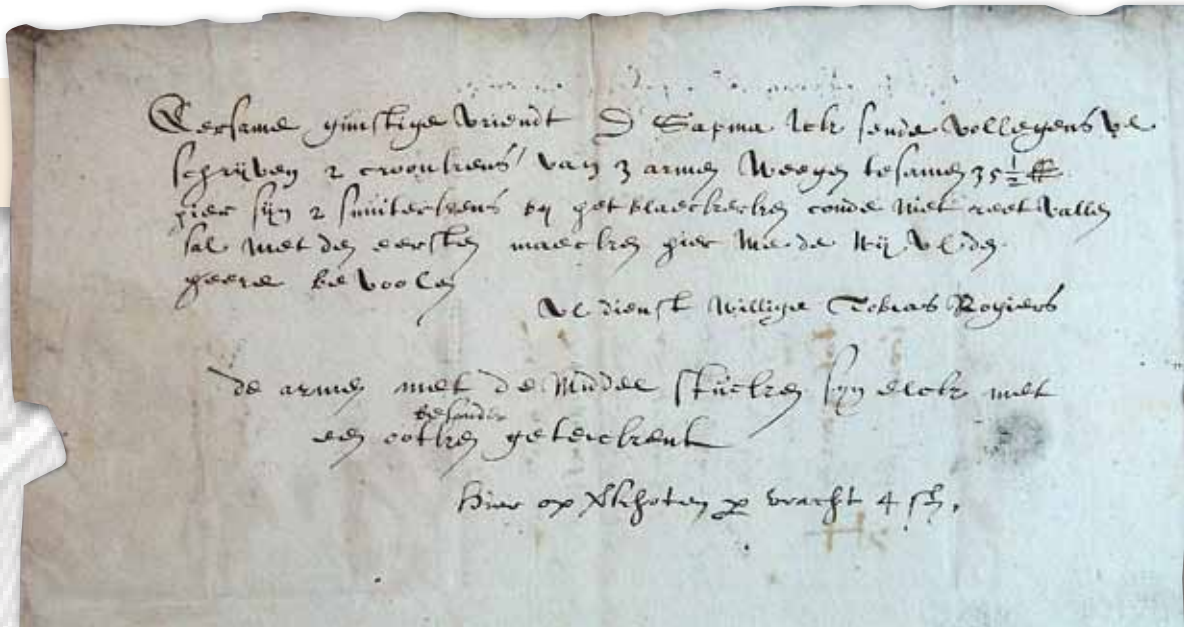
dan staan voor het troostende en bemoedigende goddelijke licht dat door de afschermdende wolk niet altijd te ervaren is. De hand op de steen zou de gelovige wijzen op dat goddelijke licht.

Bronnen

- Kwaad, Frans. 2014. Biografie van Dominicus Sapma (1586-1635). Hoorns Biografisch Woordenboek. Website Vereniging Oud Hoorn.
- Overbeek, H. 2008. Hoornse gevelstenen en andere huistekens. Publicatiestichting Bas Baltus, pp. 39-40, 213, 216-217.
- Uiterwijk, E., 1983. Over bierbrouwerijen in Hoorn. Kwartaalblad Oud Hoorn, 5e jaargang, nr. 3, pp. 67-70.
- Van der Knaap, J.P.H., 2004. Dominicus Sapma, 'Bedienaar des goddelijken woords'. Kwartaalblad Oud Hoorn, 26e jaargang, nr. 4, pp. 147-156.
- Velius, Th., 1648, hertaling 2007. Kroniek van Hoorn. Publicatiestichting Bas Baltus, Bronnenreeks Hoorn, Nr. 1 (2 delen), pp.690-769.
- Westfries Archief Hoorn. Archiefstuk nr. 0681 Remonstrantse Gemeente Hoorn, nr. 204 Stukken betreffende de (ver)bouw en vergroting van de kerk, Datering 1630-1632. Inv. nr. 0681-204.

Adressering van twee briefjes aan Grietje Sapma uit 1631

Transcripties van de briefjes aan Grietje Sapma

Archiefstuk Westfries Archief: Inv.nr. 0681 Remonstrantse Gemeente Hoorn Toegangsnr. 204 Stukken betreffende de (ver)bouw en vergroting van de kerk Datering 1630-1632 Omvang: 1 omslag

Briefje 1

Adressering

dese brief met
dit mantken
salmen bestellen
aen grietken
Sapma op de
turf haven inde
roo handt
tot hooren (merkteken 4 + R boven elkaar)

loont fieso(?)

Tekst

looft godt 1631

Eersame goede vriendt D Sapma ick send ue 15
pijlaer armen met noch een voor de predicktstoel
met 13 pannekens weegen te samen 60 pondt
het pondt tot 22 stuivers de iserkens voor de
pijlaerarmen sijnder oock bij gepackt de pen voor
de predicktstoel arm moet wat perfecte in gelaaten
worden het knoopken schroeff van de pen af de
plaatkens voor de pannekens moeten niet heel uit
houdt(?) gelaten worden hier meedie Den heere
bevolen

bij mij ue dienstwillige Tobias Rogiers

de domperkens sijn der bij gepackt de iserkens
voor de pijlaerarmen hebbe ick betaelt het stuck 6
stuivers

hier op betaelt den 18de November 1631

67 .....

Briefje 2

Adressering

dese brief salmen bestellen
aen grietgen Sapma
op de turf haven inde
roo handt tot
hooren
met een manken
hier bij aldus
gemerckt (4 + R boven elkaar)

loont

Tekst

Eersame gunstige vriendt D Sapma ick sende
vollegens ue schrijven 2 croonkens van 3 armen
weegen tesamen 351/2 pond(?) hier sijn 2
snuiterkens bij het blaeckenken conde niet reet
vallen sal met den eersten maecten hier mede mij
ue den heere bevoolen

ue dienst willige Tobias Rogiers

de armen met de middel stucken sijn eeck(?) met
een besonder ootken geteckend

hier op ..... 4 .....

BESTUURSMEEDEDELINGEN

EGBERT OTTENS

Overleg Gemeente

Oktober j.l. vond het periodiek overleg Gemeente - Vereniging Oud Hoorn plaats. Gesproken werd met wethouder Judith de Jong, verantwoordelijk voor onder andere Erfgoed, Kunst en Cultuur, en met het hoofd van het Bureau Erfgoed Pieter Meijers. De belangrijkste zaken waar we als vereniging mee bezig zijn kwamen aan de orde. De wethouder kwam zelf ook met ideeën voor het eeuwfeest en de geschiedschrijving van de 20^e eeuw, en gaf aan waar de vereniging, hoewel niet altijd in geld, steun van de gemeente kan krijgen.

Als bestuur hebben we een positief gevoel overgehouden aan deze ontmoeting.

Commissie Monumenten en Welstand

Het nieuwe college heeft besloten dat Vereniging Oud Hoorn haar zetel in de Commissie Monumenten en Welstand behoudt. De benoeming van Frans van Iersel wordt gecontinueerd. Frans van Iersel heeft zonder last of ruggenspraak zitting in de commissie. Hij bepaalt zelfstandig zijn standpunt, al wordt uiteraard soms overlegd. Daarmee is een bijna eeuwlange traditie gecontinueerd. Oprichter van Oud Hoorn, Johan Christiaan Kerkmeijer, was de drijvende kracht achter de bouwplancommissie, de voorloper van de huidige commissie. Er is voorlopig voor de periode van één jaar ook een burgerlid benoemd, de heer Ruud van Diepen. Daarmee wil het college de band met stad en bewoners versterken.

Stroomlijnen vergunningprocedure

Een van de eerste ideeën waar onze vertegenwoordiger in de commissie aandacht voor wil vragen is de stroomlijning van de vergunningprocedure.

De kern van zijn idee is om architecten te bewegen betere en vooral meer uitgewerkte plannen te laten inleveren en dat het gemeentelijke Bureau Erfgoed een belangrijkere positie krijgt in de sturing door de plannen vooraf te toetsen en zo nodig terug te sturen. Ook bij de verdere uitwerking kan meer aan het Bureau worden overgelaten, zoals bij de check op kleur- en materiaalgebruik. In sommige gevallen zou zelfs digitale afhandeling van plannen tot de mogelijkheid kunnen gaan behoren.

Muraldijk op monumentenlijst

Het bestuur heeft de gemeenteraad verzocht om de 'De Muraldijk', aan het Achter op 't Zand de status van gemeentelijk monument toe te kennen.

De De Muraldijk is in de ogen van het bestuur van Oud Hoorn historisch erfgoed. Om te voorkomen dat deze voor Noord-Holland unieke waterkering opnieuw wordt aangetast verdient ze bescherming als gemeentelijk monument.

In het vorige nummer van ons Kwartaalblad stond daarover een artikel van Fred Droste, waar belangstellenden naar verwezen wordt. Op de Erfgoedkalender van de gemeente Hoorn uit 2012 (helaas is de jaarlijkse kalender in het kader van de bezuinigingen gestopt) stond daarover het volgende: 'Het Achter op 't Zand is aangeplempt in 1648 met zand en bagger uit de naastgelegen Grashaven. De dijk er langs werd pas in 1777 aangelegd na overstromingen met veel schade in de voorgaande twee jaar. De gemeente wilde aanvankelijk de Italiaanse Zeedijk verhogen, maar op voorstel van de bewoners werd toen voor dit alternatief gekozen. Het dijktalud was vroeger aan de kant van de Grashaven deels met basaltblokken verhard. Nu treffen we hier een soort betonnen trappen. Deze dateren uit 1908-1909 en zijn de eerste toepassing in Noord-Holland van gewapend beton als dijkversterking. Het werk werd in twee fasen uitgevoerd (het ene jaar 165 m en het jaar daarop eveneens 165 m) in opdracht van het Waterschap Drechterland. Deze voor die tijd zeer moderne dijkversterking heeft als zeewering dienst gedaan tot de aanleg van de Afsluitdijk (1932).'

Kaap Hoorn 400

De vorige raad sprak in een motie steun uit voor de ideeën tot herdenking van de volgend jaar vierhonderd jaar geleden uit Hoorn vertrokken expeditie op zoek naar een andere route naar Indië. Halverwege de reis noemde de Hoornse schipper Schouten de kaap aan het uiterste zuidpuntje van het Zuid-Amerikaanse continent naar zijn geboortestad. Kaap Hoorn is inmiddels in scheepvaartkringen vermaard. Of berucht, zo u wilt. Jaarlijks eert de Vereniging van Kaap Hoornvaarders schippers die op het zeilend vermogen van hun schip, dus zonder motorkracht, de kaap rondden. Dat is nog steeds een zware en ook sportieve opgave want de kaap wordt gevreesd om zijn woeste en gevaarvolle weersomstandigheden. Men krijgt een herinnering en de naam van schipper en schip worden bijgeschreven in de annalen van de vereniging.

Op voorstel van wethouder Ben Tap stelde de gemeenteraad een krediet van €150.000 beschikbaar, om daar groots aandacht aan te besteden. Juni volgend jaar komt een aan de tocht van

Schouten en Lemaire gewijd themanummer van het Kwartaalblad uit. Daarnaast wordt een speciale wandeling voorbereid. Een en ander wordt afgestemd met het door de gemeente ingeschakelde organisatiebureau Zorro.

De Gouden Eeuw in Virtual Reality

Tijdens de najaarsledenvergadering, oktober j.l., mochten we namens Oud Hoorn een cheque van €2.500,- aan Ad Geerdink, directeur van het Westfries Museum overhandigen. Het was een bijdrage aan de museale wereldprimeur: De Gouden Eeuw in Virtual Reality. Vanaf half december kan iedere belangstellende zich met behulp van een speciale bril, de Oculus Rift, even in de Gouden Eeuw wanen. Gewoon wandelen door het Hoorn van 1650. Een fantastische en hedendaagse aanvulling op de Maquette Hoorn 1650, die ook een prachtige plek in het museum heeft gekregen. Geschiedenis

De heren Welle en Dallinga van Blokker Holding met het bordje dat inmiddels boven de toegangsdeur bevestigd is

Ad Geerdink, directeur Westfries Museum, ontvangt van voorzitter Egbert Offens een cheque van € 2.500,- voor het project De Gouden Eeuw in Virtual Reality

krijgt er een dimensie bij: naast het vertellen van verhalen en het bekijken van plaatjes wordt het letterlijk beleven. De crowdfundingcampagne van het museum heeft ruim twaalf procent meer dan de benodigde €32.000,- opgeleverd. Voor het eerst hebben we daarbij ook gebruik gemaakt van het e-mailadressenbestand van onze leden.

Ook de tweede fase van het project Maquette Hoorn 1650, het bieden van verdiepende informatie is afgerond. Marian Faber, Hieke Stapel en Ben van Tartwijk hebben daar samen met conservator Cees Bakker zorg voor gedragen. Op een speciale touchscreen krijgen geïnteresseerde bezoekers meer informatie over tal van onderwerpen die met het leven in de Gouden Eeuw samenhangen.

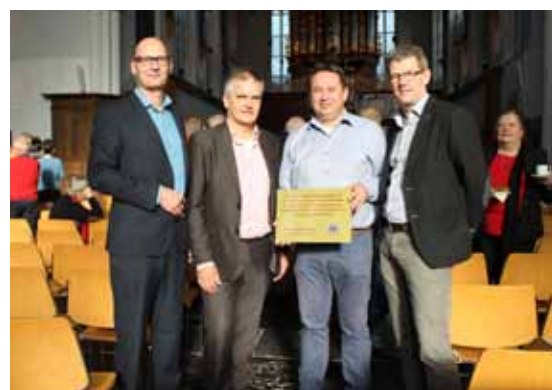
Monumentenprijs 2014

In de najaarsledenvergadering van 25 oktober j.l. werd de Monumentenprijs Vereniging Oud

Hoorn 2014 toegekend aan Blokker Holding voor de restauratie van het dubbelpand Breed 22-24. Elders in dit nummer leest u van de hand van Pieter Meijers meer over de bouwgeschiedenis van het pand en treft u een biografische schets van de grondlegger van het Blokkerconcern Jacob Blokker Pz. Hoewel er niet eens veel initiatieven tot de groslijst voor de prijs waren doorgedrongen, was de keuze dit jaar niet eenvoudig. Ook de restauratie van de MULO aan de Draafsingel gooide hoge ogen. De restauratie van zowel

de school als het winkelpand werd uitgevoerd door Aannemingsbedrijf Wit uit Wognum, wat het dilemma iets minder groot maakte. Beide restauraties werden ook voortreffelijk begeleid door de medewerkers van het Bureau Erfgoed van de gemeente. Namens Blokker Holding waren de heren Welle en Dallinga aanwezig om de prijs in ontvangst te nemen. De firma Blokker, Hoorn en Oud Hoorn hebben iets met elkaar. In de jaren zeventig schonk Blokker ter gelegenheid van haar 75-jarig bestaan het pand Breed 12 na restauratie aan Vereniging Oud Hoorn. Daar vinden nu de cadeauwinkel van Reigersdael en Tekengenootschap Debutade onderdak. De afgelopen jaren herstelt of

reconstrueert Blokker Holding op verschillende plaatsen in ons land de historische puien van zijn winkels en toont op die wijze haar bijzondere voorliefde voor het historisch erfgoed. De heren Welle en Dallinga ontvingen het bordje met daarop de mededeling dat de Monumentenprijs 2014 naar dit pand was uitgegaan. Daarnaast ontvingen beiden een Hoornse Broeder en een zeefdruk van Christiaan Heidenrijk met daarop Breed 12 en een groepje mensen waaronder de grondlegger van het concern. In 2007 maakten vijf kunstenaars uit Hoorn elk een impressie van één van de vijf rijksmonumentale panden die de vereniging bezit. Van enkele zeefdrukken zijn nog exemplaren in de winkel van de vereniging verkrijgbaar.

Vereniging Het Carillon

De Vereniging Het Carillon te Hoorn, de oudste lokale klokkenspelvereniging in ons land, bestond eind oktober j.l. negentig jaar. Het initiatief tot oprichting kwam uit de gelederen van onze vereniging. In het laatste Kwartaalblad heeft u er een en ander over kunnen lezen. Stadsbeiaardier Frits Reynaert gaf ter gelegenheid van de negentigste verjaardag van Het Carillon een sprankelende jubileumbespeling op het carillon. Harm Stumpel hield een gloedvol betoog over de geschiedenis van het Hoornse klokkenspel dat te zijner tijd hopelijk een plek in het Kwartaalblad zal vinden. Die geschiedenis gaat terug tot het begin van de zestiende eeuw toen de stad al een beierman in dienst had.

IT en beeldbeheer

Na overleg met en op advies van het Westfries Archief heeft het bestuur De Ree Archiefbeheer opgedragen om ons software te leveren waarmee we de foto's – we blijken er veel meer te hebben dan aanvankelijk verondersteld –, door De Ree worden overgezet naar het systeem dat ook bij het Archief in gebruik is. Doel van deze samenwerking is ook om zo te komen tot een gecombineerde beeldbank waarin in beide collecties gezocht kan worden.

Tevens zullen we de komende jaren onze collectie kritisch tegen het licht houden. Criteria zijn opgesteld voor het opnemen van nieuw aanbod in de collectie. De oude collectie wordt in drieën gesplitst. Groen betekent bewaren en documenteren en opnemen in de beeldbank, oranje: niet opnemen maar ook niet wegdoen, apart bewaren met de bijbehorende gegevens. Rood tot slot zijn de foto's zonder toegevoegde waarde ten opzichte van de collectie.

Ook met betrekking tot de IT-apparatuur willen we een slag maken. De servers van de vereniging kunnen steeds moeizamer de hoeveelheid informatie aan en onze IT-specialisten slagen er slechts met moeite in de boel aan de praat te houden. Om die reden onderzoeken we de mogelijkheid om, zoals dat heet, de bestanden 'in the cloud' op te slaan. Ook daar is het project met De Ree voor. Een eerste stap is inmiddels gezet. Met de inbreng van onze vrijwilligers maken we nu al gebruik van gratis software van Microsoft, welke niet-winstbeogende verenigingen en stichtingen beschikbaar wordt gesteld. Voordeel is dat in de toekomst via deze pakketten ook kan worden gewerkt op de wijze van het project Vele Handen, waarbij vrijwilligers ook vanuit huis aan de informatie kunnen werken.

Legaat

Soms ontvangt de vereniging een legaat. Zeker in deze periode van teruglopende inkomsten is dat uitermate welkom. Anders uiteraard ook. In goed overleg kan aan een legaat een bestemming worden toegekend. Zo kan de naam van de overledene in herinnering blijven. Met het legaat Groefsema konden we een substantiële bijdrage beschikbaar stellen voor de restauratie en uitbouw van de Maquette 1650. Met het legaat Mol werd een bijdrage geleverd voor de productie van *Hij komt van Hoorn*, het boek over de geschiedenis van Hoorn in de negentiende eeuw. Het legaat De Flart is door het bestuur deels gereserveerd voor een publicatie over de visserij en de zee en deels voor het jubileum. Het legaat dat we onlangs ontvingen van mevrouw Langedijk zal worden bestemd voor het boek dat in voorbereiding is over Hoorn in de twintigste eeuw. Denkt u er ook over om geld na te laten voor het werk van Vereniging Oud Hoorn of wilt u zich daarop oriënteren, neemt u dan contact op met de secretaris van de vereniging, mevrouw Rita Lodde: 0229-275300, of per e-mail: secretaris@oudhoorn.nl.

Lid voor het leven

Begin dit jaar konden we een lid inschrijven als lid voor het leven, eind dit jaar opnieuw. Het is misschien goed om deze mogelijkheid nog eens onder ogen te brengen. Wie lid voor het leven wil worden kan dat bij het bestuur melden. Indien u ouder bent dan 45 jaar betaalt u eenmalig een bedrag van €630,-. Bent u ouder dan 55 jaar dan zijn de kosten voor deze lidmaatschapsvorm

Bordje Monumentenprijs 2014

eenmalig €450,-. Het bestuur besloot in de novembervergadering dat het lidmaatschap bij overlijden van het lid op diens partner overgaat. Een lidmaatschap voor het leven kan aantrekkelijk zijn met het oog op de belastingen. Onze vereniging is een culturele ANBI-instelling. Het van de belastingen af te trekken bedrag wordt voor deze giften met 25 procent verhoogd. Wilt u daar voor 2014 nog van profiteren dan moet het bedrag voor 31 december van uw rekening zijn afgeschreven. Wilt u meer informatie dan kan contact worden opgenomen met de heer Piet van Iersel, 0229-210405, of per e-mail: penningmeester@oudhoorn.nl.

Hulp bij het 100-jarig jubileum

Hoewel de voorbereidingen voor verschillende activiteiten in het jubileumjaar nog niet gestart behoeven te worden, zijn we toch al op zoek naar leden die ons daar te zijner tijd behulpzaam bij willen zijn. Iedere hulp is van harte welkom. Wie mee wil werken kan dat doorgeven aan de secretaris van de vereniging, mevrouw Rita Lodde: 0229-275300, of per e-mail: secretaris@oudhoorn.nl. Over enige tijd organiseren we een informatiebijeenkomst voor de aanmelders.

E-mailadressen

We beschikken in onze ledenadministratie nog niet over de e-mailadressen van alle leden. Daarom nogmaals het verzoek om dat door te geven aan: leden@oudhoorn.nl. Soms blijken ooit opgegeven e-mailadressen niet meer te bestaan en krijgen wij verzonden mail retour. Daarom ook een verzoek om wijziging van e-mailadres door te geven.

Lezingen 2015

Donderdag 5 februari. Jan R. Broekhuizen: De Oostzeehandel, moedernegotie

De Oostzeehandel was de basis voor de bloeiende Hollandse economie in de Gouden Eeuw en werd daarom moedernegotie ('moeder aller handel') genoemd. De handel met de landen rond de Oostzee werd door kooplieden uit o.a. Hoorn, Enkhuizen en Amsterdam vanaf de late Middeleeuwen bedreven. Nederlandse schepen namen o.a. zout en haring mee en kwamen vooral met graan terug. Het merendeel van die Oostzeehandel liep via de Sont naar Dantzig en terug. Dankzij die handel maakten genoemde steden een geweldige groei door.

Donderdag 23 april. Paul Tjeertes: De Schutterij

Door de eeuwen heen was deze stedelijke organisatie belast met het handhaven van recht en orde als schout en schepenen daartoe niet in staat waren. Daarnaast trad de schutterij op ter verdediging van de stad tegen aanvallen van buiten. Ook vervulde de schutterij vaak een ceremoniële taak bij vorstelijk bezoek. In 1907 werd deze organisatie opgeheven.

De lezingen zullen plaatsvinden in de Bibliotheek, Wisselstraat 8 te Hoorn. Aanvang 20.00 uur. De toegang bedraagt €4,- leden hebben €1,50 reductie. Kaarten kunnen worden afgehaald in ons verenigingsgebouw op dinsdag en donderdag van 10.00 tot 16.00 uur en zaterdag tussen 10.00 en 14.00 uur. Reserveren kan per e-mail naar info@oudhoorn.nl of telefoon 0229-273570. Voor meer informatie zie onze website: www.oudhoorn.nl

Bouwkunscursus

De laatste bouwkunscursus was in 2012 waar 25 enthousiaste cursisten onder leiding van Boudewijn van Langen en Femke Uiterwijk de cursus hebben gevolgd. Op verzoek wil Vereniging Oud Hoorn deze cursus in maart 2015 herhalen.

De cursus bestaat uit 4 theorieavonden op maandagavond 2, 9, 16 en 23 maart 2015 en 2 ochtendwandelingen op een nog nader te bepalen datum, waarbij de opgedane kennis in de praktijk getoetst wordt. De cursus wordt gegeven in ons Verenigingsgebouw O.I.P., Onder de Boompjes 22, Hoorn. De cursuskosten bedragen €35,- voor leden en €45,- voor degenen die geen lid zijn van Vereniging Oud Hoorn.

Dit bedrag is inclusief het lesmateriaal, verzorgd door Peter Tack.

Het aantal deelnemers kan maximaal 25 zijn in verband met de ruimte. Bij overschrijding van dit aantal zullen de leden voorrang krijgen boven niet leden. Opgave kan per mail info@oudhoorn.nl

Of telefonisch op dinsdag en donderdag tussen 10.00 en 16.00 uur tel. 0229-273570

Na opgave volgt bevestiging en de nota voor betaling.

Henk Halsema

INHOUDSOPGAVE 2014

Kwartaalblad, redactie, lezers

	Errata Kwartaalblad 2014-2	118
	Lezers schrijven	46, 88, 138, 172
Egbert Ottens	Voorwoord	2, 50, 98, 146

Vereniging

	Cadeau lidmaatschap	85
	Overzicht lezingen seizoen 2014-2015	105
	Rechtbankwandering, een recidive?	93
	Wandelingen seizoen 2014	40
Eddy Boom	Najaarsledenvergadering Oud Hoorn 26 oktober 2013	39
Rita Lodde-Tolenaar	Jaarverslag 2013	41
Rita Lodde Tolenaar	Verslag ledenvergadering Vereniging Oud Hoorn 16 april 2014	119
Egbert Ottens	Bestuursmededelingen	44, 74, 132, 185
Christ Stoffelen	Het documentatiecentrum van Oud Hoorn	36, 86, 130

Stadsbeeld, monumenten, archeologie

	Vermanskade-Korenmarkt [Hoge Brug]	135
Fred R. Droste	De Muraltdijk Achter op 't Zand	136
Dieuwertje Duijn, Christiaan Schrickx, Sander Gerritsen	Middeleeuwse huizen aan de Appelhaven	122
Steven Kalverdijk	Drie panden in een identiteitscrisis: Grote Oost 2, 4 en 6	26
Frans Kwaad	Over de bouwhistorie van de Hoofdtoren te Hoorn	148
Pieter Meijers	De restauratie van de Blokkerpanden, Breed 22-24	173
Egbert Ottens	Stadsbeeld. Restauraties, wijzigingen en verval	47, 84, 142, 190
Sietse Postma	Een school aan de Draafsingel	11

Stadsgeschiedenis

Jan van der Gulik	Berging vliegtuigwrakken IJsselmeer	125
Frans Kwaad	De Roohandt	182
Rita Lodde	Eindelijk boek over de Waag	118
Rita Lodde	Kijk eens Achterom [boekbespreking]	93
Egbert Ottens	Oorlogsevacués in Hoorn in de meidagen van 1940?	161
Egbert Ottens	Swart register van duysent Sonden.	
	De nadere reformatie van dominee Jacobus Hondius	164
Dick Snijder	The Beatles in Blokker 50 jaar geleden	52
Sander Wassing	Hoorn in de luwte van de Beeldenstorm (1566)	31
Frans Zack	De illegale pers in West-Friesland	22

Instellingen, verenigingen, bedrijven

Rita Lodde	Gezocht schrijvers en onderzoekers [Publicatiestichting Bas Baltus]	129
Dick Snijder	Van condensator tot flatscreen televisie. Negentig jaar De Haan in Hoorn	16
Harm Stumpel	Vereniging Het Carillon te Hoorn 90 jaar	137
Ton van Weel	Jaarverslag 2013 Kerkmeijer-de Regt Stichting	94
Frans Zack	Piet Geerling en Piet Winkelaar. Hoornse autopioniers van het eerste uur	59

Personen, families

Jos Biegstraaten	Carl Fahringer en Dieuw van Vliet	112, 156
Jos Biegstraaten	Carl Fahringer: van thuis naar thuis	4
Jos Biegstraaten	Carl Fahringer: vriend van de families Wijnstock en Ijdo	66
Astrid Ekelmans, Samira Habbani	J.D. Poll: Directeur Rijks HBS in oorlogstijd	78
Ad Geerdink	Westfries Museum verwerft stilleven Pieter Gallis	95
Frans Kwaad	Jacob Blokker Pz. (1874-1944)	178
Rita Lodde-Tolenaar	Dankbare legataris. Het testament van Henrica Maria Carbasius	100
Femke Uiterwijk, Egbert Ottens	Joop Willems, kasteelheer, kalligraaf en pensierkunstenaar	106

Rubrieken

Femke Uiterwijk en Frans Zack	Hoe Hoorn veranderde	48, 96, 144, 192
-------------------------------	----------------------	------------------

STADSBEELD

restauranties, wijzigingen en verval

EGBERT OTTENS

Achter de Vest 1, Rijksmonument

Vereniging Hendrick de Keyser heeft het voornemen om de Mariatoren, het gebouw waar Joop Willems vele jaren zijn atelier in had, in gebruik te nemen als bed and breakfast-commodatie. Daartoe is een geringe inpandige verbouwing noodzakelijk, waarmee de Commissie Monumenten en Welstand instemde. Ook het pand van Hendrick de Keyser aan de Binnenluiendijk zal hiervoor worden gebruikt.

Dorpsstraat, Zwaag, bouwen in het lint

De Commissie Monumenten en Welstand boog zich in september over het plan om op de locatie van Het Grauwe Paard te Zwaag een appartementencomplex met veertien woningen te realiseren. Een eerder plan dat in 2013 door de commissie werd behandeld en dat te groot voor de plek werd bevonden, telde twaalf woningen. Het ten opzichte van het lint realiseren van een terugliggend gebouw werd niet op voorhand negatief beoordeeld. Een sloopvergunning voor Het Grauwe Paard is aangevraagd. Het is goed gebruik om die vergunning pas af te geven als het bouwplan door de commissie is goedgekeurd. Op die wijze wordt voorkomen dat een ontwikkelaar de boel laat verslonzen en zo probeert instemming met een bouwplan te forceren.

Draafsingel 37, Rijksmonument

Hoewel er in de Commissie Monumenten en Welstand nog een discussie loopt over een eventuele

aanpassing van het appartement op de eerste etage boven de hoofdentree en de consequenties daarvan voor de monumentale hal, markeerde burgemeester Onno van Veldhuizen door de plaatsing van de hoorn op de snuit van de eenhoorn in de gevel, het slot van de restauratie en verbouwing van de voormalige MULO.

Gerritsland 67, Beschermd Stadsgezicht

Het voormalige wijkcentrum Het Hop wordt verbouwd tot tien appartementen voor starters op de woningmarkt.

Grote Noord 115, hoek Breed, Rijksmonument

De Commissie Monumenten en Welstand stemde in met het plan om het pand tot woning te verbouwen. Om het monument zo min mogelijk aan te tasten was een bijzondere oplossing nodig voor de toegang tot de woning via het souterrain. Een dergelijke entree zat voorheen niet in het pand, maar elders in de stad is deze oplossing wel toegepast.

Grote Oost 2 en 4, Rijksmonument

Er ligt een plan om het pand van het Affichemuseum te restaureren, te verbouwen, opnieuw in te delen en uit te breiden met vier appartementen. Het museum ontruimt daarvoor de bovenverdiepingen. In 1975 zijn de panden al eens grondig verbouwd, is een kelder gerealiseerd en een lift aangebracht. Bovendien is er een nieuwe fundering gekomen, die nu veel te licht blijkt. Toen is ook een nieuwe achtergevel gerealiseerd, niet naar het oorspronkelijke, historische ontwerp. Ook het interieur is toen met weinig respect voor de monumentaliteit aangepast. Om te voorkomen dat het pand breekt is een compleet nieuwe achtergevel nodig. TPHAG heeft een bouwplan uitgewerkt dat door de Commissie Monumenten en Welstand op één aspect na, het vervangen van het zadeldak van nummer 4 door een als dakterras te gebruiken plat dak, zeer positief werd ontvangen.

Grote Oost 26, Rijksmonument

In de enkele jaren geleden gerealiseerde aanbouw met daarin de entree naar de monumentale Villa Alewijn, heeft de eigenaar in de boog boven de toegang tot de woning een bijzondere sluitsteen laten aanbrengen,

met daarin de eenhoorn en een eigen wapen.

Grote Oost 43, Rijksmonument en 45, Beschermd Stadsgezicht

De Commissie Monumenten en Welstand heeft de wens geuit om de nieuwe entree voor het Foreestenhuis, welke in dit onlangs door het Foreestenhuis verworven pandje wordt gerealiseerd, een eigentijdse uitstraling te geven. Uiteindelijk lag er een ontwerp waarvan de deuren het meest doen denken aan de hoge staldeuren van een koetshuis. De commissie stemde daarmee in, hoewel het lid namens Oud Hoorn graag een ander ontwerp had gezien. Met betrekking tot de restauratie van het Foreestenhuis en de aansluiting van de nieuwe entree en de indeling daarvan komen de partijen steeds dichter bij elkaar.

Koepoortsweg-Spoorsingel, Beschermd Stadsgezicht

Het door Stichting Stadsherstel gerealiseerde hoekpand is inmiddels in gebruik genomen als snackbar. De Commissie Monumenten en Welstand stemde met de laatste planwijzigingen in, waarbij de ontluuchtingspijpen voor de snackbar geconcentreerd zijn en voor het zicht volledig weggewerkt. De commissie gaf nogmaals aan dat aan de gevel geen reclame is toegestaan. Er is daar ruimte voldoende voor op de ramen.

Koepoortsweg 90, Gemeentelijk Monument

De Commissie Monumenten en Welstand stemde in met de uitbreiding aan weerszijden van de woning nadat een aantal aanbevelingen van de commissie in een aangepast plan waren verwerkt. Wel vroeg de commissie bijzonder aandacht voor de monumentale elementen in de woning en aan de gevel.

Kruisstraat 11 - Hemelsteegje

Onlangs is een van de verdwenen stegen in Hoorn weer van zijn oorspronkelijke naam voorzien. De eigenaren van het rijksmonument Kruisstraat 15, die hun pand met veel liefde restaureren, hebben het straatnaambordje aangebracht dat naar het plaatsje achter hun woning leidt. De herkomst van de naam van de steeg is onbekend. Wanneer iemand daarover iets kan melden, houdt de redactie zich daarvoor aanbevolen.

Lionestraat

GeO architecten heeft in opdracht van Scholtens Groep te Wognum een plan gemaakt voor de volledige verbouw van het Lionehuis. In het plan, genaamd Kaap Hoorn, wordt het gebouw volledig gestript en aan de drie buitenzijden uitgebouwd. In het gebouw komen circa 90 betaalbare woningen en op de begane grond komt een artspraktijk. Het is goed dat het gebouw, ooit gesticht als bejaardenhuis door de latere wethouder Willem Wiese, een tweede leven krijgt.

Veemarkt 2, hoek Dal, Beschermd Stadsgezicht

De Commissie Monumenten en Welstand kreeg een aantal massastudies voorgelegd voor de verbouwing en het ophogen van het pand

Veemarkt 2, hoek Dal. Het betreft hier een hoekpand op een markante plek in de stad, waarvoor een stedenbouwkundig hoogwaardige en zorgvuldige invulling vereist is. Om goedkeuring voor het bouwplan te verkrijgen is aanpassing van het bestemmingsplan noodzakelijk. Die aanpassing kan het college slechts verlenen als de Commissie Monumenten en Welstand daarvoor een positief advies afgeeft. Dat gebeurde niet. Geen van de massastudies kon de commissie bekoren. De indiener van het plan kreeg het advies mee om meer ontwerp kwaliteit in te zetten.

Westerblokker, Linten

Wethouder De Jong mocht onlangs op het Provinciehuis een cheque van €20.000,- in ontvangst nemen voor de sloop van de historische tuinderschoorsteen aan de Kolenbergstraat en de herbouw bij het historisch kassencomplex op de tuinderij van de familie Balk. Eerder al stelde de gemeente Hoorn hier €50.000,- voor beschikbaar. De Stichting Historische Route Blokker voert de werkzaamheden uit. Men hoopt ooit ook een historisch ketelhuis te realiseren, waarmee het volledige verhaal van de opkomst en de bloei van de tuindersbedrijven in de streek kan worden verteld.

Een origineel kerstcadeau

Schenk een cadeaulidmaatschap

Voor € 15,- maakt u een ander een jaar lang lid van Oud Hoorn. U krijgt als gever bovendien een reproductie van de zeventiende eeuwse kaart van Hoorn van Blaeu. De ontvanger krijgt de vier nummers van het Kwartaalblad jaargang 2015. Nummer 4 van deze jaargang (2014) wordt als extra door ons nagezonden. (zie blz. 146, Voorwoord, of de website)

HOE HOORN VERANDERDE

FEMKE UITERWIJK EN FRANS ZACK

Het was jarenlang een ikoon uit de Koude Oorlog: de z.g. BB-garage aan de Dr. Van Aalstweg. Met als voorbeeld de Britse Home Guard uit de Tweede Wereldoorlog werd in 1952 de Dienst Bescherming Bevolking opgericht. Op tal van plaatsen in ons land werden garages gebouwd om daarin Magirus brandweer- en hulpverlenings-

voertuigen te kunnen stationeren. Zo ook in Hoorn waar een dergelijke garage aan de Dr. Van Aalstweg werd gebouwd. Aan het einde van de Koude Oorlog was er geen taak meer voor de BB en werden de voertuigen door de Dienst Domeinen verkocht. En ook de BB-garage werd afgestoten en kwam in handen van Automax

en vervolgens Autobedrijf Beemsterboer. Nadat dit bedrijf van de Dr. Van Aalstweg was vertrokken kwam de hal leeg te staan en werd een aantal jaren geleden gesloopt. De plek waar de Hoornse BB-garage heeft gestaan is niet meer te herkennen nu Intermaris hier het appartementen-complex Het Keren is gaan bouwen.

Redactie:

Jos Biegstraaten, Jacq Entius,
Leo Hoogeveen, Ben Leek,
Egbert Ottens, Christiaan
Schrickx, Dick Snijder,
Femke Uiterwijk, Frans Zack

Redactieadres:

E.S. Ottens,
Renoirhof 155, 1628 XC Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Kupperts (1921-1990)
drs. H. M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de redactie.

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn
Website: www.vvliet.com

